

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA KLASICKÉ FILOLOGIE

**SROVNÁNÍ GRAMATICKÝCH JEVŮ V LATINĚ
A PORTUGALŠTINĚ Z TYPOLOGICKÉHO HLEDISKA**

Diplomová práce

Bc. Daniela Šimková

Vedoucí práce: PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D.

OLOMOUC 2015

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci *Srovnání gramatických jevů v latině a portugalštině z typologického hlediska* vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury, a že se její tištěná forma shoduje s verzí elektronickou.

V Olomouci dne

..... vlastnoruční podpis

Děkuji PhDr. Barbaře Pokorné Ph.D. a Mgr. Petře Polákové za odborné vedení práce, cenné připomínky, rady a poskytnutí materiálových podkladů.

.....vlastnoruční podpis

OBSAH

Úvod	6
1. Historie Iberského poloostrova	8
2. Latina a portugalština v běhu dějin	16
3. Metodologie práce – jazyková typologie	29
4. Komparativní popis vývoje substantiv, adjektiv, zájmen a číslovek	36
4.1 Člen	36
4.2. Substantivum	40
4.2.1. Substantivum v klasické latině	40
4.2.2. Substantivum ve vulgární latině	50
4.2.3. Substantivum v portugalštině	53
4.2.4. Typologické zhodnocení vývoje substantiv	61
4.3. Adjektivum	64
4.3.1. Adjektivum v klasické latině	64
4.3.2. Adjektivum ve vulgární latině	68
4.3.3. Adjektivum v portugalštině	69
4.3.4. Typologické zhodnocení vývoje adjektiv	73
Závěr	75
Resumé	77
Anotace	79
Seznam pramenů a literatury	80
Seznam obrazových příloh	83

POUŽITÉ ZKRATKY

1. PTBR	brazilská portugalština
2. sg.	singulár
3. pl.	plurál
4. m.	maskulinum
5. f.	femininum
6. n.	neutrum
7. nom.	nominativ
8. gen.	genitiv
9. dat.	dativ
10. akuz.	akuzativ
11. vok.	vokativ
12. abl.	ablativ

Úvod

Typologie, pro některé nudná záležitost, pro jiné velká výzva. Snad se zdá být neužitečnou, ale podle mého názoru značně pomáhá ke snadnější orientaci a proniknutí do cizích jazyků, především těch češtině poněkud mluvnicky vzdálenějších (např. turečtina či arabština). Mne osobně tato část lingvistiky zaujala, a proto jsem se ve své diplomové práci rozhodla věnovat se popisu gramatických jevů latiny a portugalštiny, přesněji řečeno dvěma vybraným slovními druhům, substantivům a adjektivům, z typologického hlediska a to způsobem synchronním, který je doplněný o diachronní pohled. Tímto popisem bych ráda prokázala teorii německého lingvisty a sinologa Georga von der Gabelentze, na niž roku 1941 upozorňuje ve své typologické studii *Vývoj české deklinace* významný český jazykovědec Vladimír Skalička, která pojednává o možnostech jednotlivých jazyků přecházet v průběhu jejich historického vývoje z jednoho jazykového typu do druhého, tedy přesněji řečeno, že portugalština, stojící na základech vulgární latiny, nabyла během staletí docela jiné charakteristiky.

Výsledky svého bádání budu stavět na základě srovnání gramatických jevů klasické a vulgární latiny se současnou verzí evropské portugalštiny (pokud budu hovořit o jiné verzi, jasně na tuto skutečnost upozorním), kde tedy bude hrát roli rovněž diachronní hledisko, jež osobně považuji nejen za zajímavé, ale také přínosné v mnoha ohledech.

Celkově je tato práce rozdělena do čtyř kapitol, z nichž první nese název *Historie Iberského poloostrova* a jejím cílem je přehledně popsat události tohoto jihozápadního cípu Evropy od nejzazších dějin po vznik prvního portugalského království, tedy epochu rozhodující pro formování současné evropské portugalštiny. Kapitulu do této diplomové práce zahrnuji především z důvodu snahy podat svědectví o pevné vazbě mezi historií, kulturou a jazykem a o společných kontaktech jednotlivých jazyků obyvatel Iberského poloostrova, neboť to jsou právě ony, které sehrály podstatnou úlohu při formování portugalštiny a jsou navíc relevantní pro typologickou interpretaci.

S tímto faktem souvisí rovněž druhá kapitola s názvem *Latina a portugalština v běhu dějin*, jež ve stručnosti pojednává o obdobích, kterými si tyto dva jazyky prošly, opomenuty samozřejmě nemohou zůstat substráty ani superstráty novodobé portugalštiny, které sice měly během jejího vývoje podstatný vliv především na lexikální stránku jazyka, ale bokem nezůstala rovněž stránka morfologická.

Metodologie práce – jazyková typologie, jak již sám název napovídá, se věnuje obecné charakteristice této součásti lingvistiky a zároveň popisuje jednotlivé jazykové typy tak, jak je popsal Vladimír Skalička. V neposlední řadě nemohu rovněž opomenout vymezit pojmy, s nimiž budu následovně pracovat.

Ve čtvrté kapitole se budu prostřednictvím podkapitol popisujících vybrané slovní druhy snažit o komparativní popis jejich vývoje, za jehož výchozí bod si stanovuji klasickou latinu, zatímco bod konečný, kterému předchází stav vulgární latiny, zde představuje portugalština ve své současné podobě.

Co se týká sekundární literatury, pokud pominu první kapitolu, která se opírá o historická fakta jako taková, vycházím především ze tří publikací diachronního charakteru, z nichž čerpám podstatné údaje, s nimiž si netroufám polemizovat: *O Essencial sobre a História do Português* od E. Cardeiry, *História da Língua Portuguesa* od P. Teyssiera a konečně z *Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa (Fonética e Morfologia)*, kterou napsal J. J. Nunes.

Praktická stránka této práce stojí na teoriích významného českého jazykovědce Vladimíra Skaličky, autora nespočetných lingvistických prací, článků, esejí, které byly publikovány především v časopisech či sbornících, a to v mnoha jazycích a v různých koutech světa. Jeho celoživotní dílo bylo posléze shromážděno, dle potřeby přeloženo a vydáno v ucelené podobě celkem ve třech svazcích pod názvem *Vladimír Skalička, Souborné Dílo I., II., III.*, a jsou to právě tyto tři publikace, společně s Popelovým úvodem k jeho vlastní disertaci *K typologii ruštiny*, samostatně vydaným Bohumilem Vykypělem společně s Vítem Bočkem, o něž se ve své práci opírám.

1. Historie Iberského poloostrova

Dějiny tohoto jihozápadního poloostrova Evropy sahají hluboko do minulosti. První národy, které žily vedle sebe a navzájem se ovlivňovaly, nám o sobě bohužel nezanechaly žádné písemné zmínky, a tak jediné důkazy, vypovídající o jejich životech, získáváme skrze archeologické nálezy, z nichž jako významného zástupce lze jmenovat například známou jeskyni Altamira, kde se do dnešních dnů dochovaly překrásné nástěnné malby bizonů a jiných zvířat (16 000-10 000 př. n. l.).¹

Prvními známými obyvateli podle písemných dokladů² byli tzv. Iberové, kteří se zde objevili okolo r. 1 600 př. n. l. Existuje mnoho studií a hypotéz snažících se objasnit jejich původ dodnes zahalený nejedním tajemstvím. Předpokládá se, že prvotní domovinou jim byla Asie, severní Afrika, jižní Evropa či samotný Pyrenejský poloostrov, avšak postupně jedna teorie vyvrací druhou a co je skutečná pravda zatím není zcela zřejmé. Doloženy jsou však skutečnosti, že žili pospolu v osadách, věnovali se zemědělství, pastevectví, hrnčířství, sochařství, výrobě šperků a jejich víra stála na základech polyteismu, kde bohové odpovídali přírodním silám, úkazům. Z filologického hlediska je zajímavý fakt, že se jejich jazyku přisuzoval potomek – baskičtina, ale ačkoli jsou si v něčem jazyky podobné, většina lingvistů se s myšlenkou příbuznosti neztotožňuje, a tak zůstává původ Basků i nadále nevysvětlen.

Počátkem prvního tisíciletí př. n. l. se směrem na západ Evropy šířili indoevropští Keltové přinášející s sebou důležité poznatky o zpracování železa, které Iberové doposud neznali. Není tedy divu, že díky svým výborným zbraním dokázali potlačit jakýkoli odpor ze strany

¹ ŠIMKOVÁ, Daniela. *Římské Mozaiky na Iberském Poloostrově*, bakalářská práce, UP Olomouc, 2012, st. 7

² Iberských písem bylo nalezeno několik typů a to nejen na Pyrenejském poloostrově, ale také na jihu Francie a Baleárských ostrovech. V současnosti badatelé rozlišují celkem tři písma, a to severoiberské, keltiberské a jihoiberské spolu s jeho variantou písma bastulo-turdetského (viz. příloha 1). Písemné památky se nám dochovaly na různých kamenech, bronzových či stříbrných předmětech a na hliněných nádobách, z nichž nejdelší, nalezená v oblasti Valencie, má celkem 342 liter. Nejstarší známý nápis pochází sice dle současných idejí ze 4. století př. n. l., avšak vědci věří, že písma používali již mnohem dříve a to z důvodu, že je v něm patrný fénický vliv. Mimo této teorie existují také hypotézy o krétském původu a rovněž o možnosti odvození písma ze západořecké abecedy, jenž v zásadě napomohla k zavedení znaků pro samohlásky, chybějící v semitských a severoafrických berberských písmech (MOJDL, Lubor. *Encyklopedie Písem Světa, [I.] Písma Evropy, Kavkazu a Helénské Oblasti*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005, st. 82-86).

tamějšího obyvatelstva a během 7. a 6. stol. př. n. l. zaujímali již téměř polovinu poloostrova splývající v keltiberský národ. Z tohoto období byly nalezeny nádherné sošky, keramika, kvalitní zlaté a stříbrné šperky propracované do nejmenších detailů využívající technologie jak z Řecka, tak z Orientu, např. filigrán.

Vidíme tedy, že poloostrov nebyl v žádném případě od světa izolován, což ostatně dokládá také fakt, že okolo roku 1 100 př. n. l. se zde usídlili Fénicičané, první kolonisté z východního Středomoří, oblasti odpovídající dnešnímu Libanonu a okraji Sýrie. Jako velmi dobří obchodníci si zcela jistě uvědomovali bohatství, které tato země skýtala, a proto v 8. stol. př. n. l. začali na jihu budovat první sídla, opevněné osady. Nepochybně se může zdát, že Iberský poloostrov vykořisťovali a chtěli si jej podmanit, avšak na druhou stranu je nutné jim přiznat novinky vedoucí posléze k neobyčejnému rozvoji země, který představovala především dokonalejší těžba kovů, jejich zpracování, solení ryb, barvení látek, nehledě na jejich vliv co se písma týče, etc.

Samozřejmě ani Řekové nemohli opominout tuto na kovy bohatou zemi, jež jim v myslích zpočátku evokovala místo opředené mýty, kde se, dle Homérový Odysey, nacházel za Herkulovými sloupy, tedy za Gibraltarskou úžinou, vchod do podsvětí. Okolo 6. století př. n. l. se však odvážili a začali se zemí uzavírat obchodní a diplomatické svazky bez toho, aniž by kdy docházelo k výraznému etnickému prolínání díky tlaku dědice fénické civilizace – Kartága. Důkazy o řeckém vlivu nám podává nejen písmo podobné starým řeckým typům, užívané na jihozápadě dnešního Portugalska, ale také hojné nálezy jejich keramiky a dalších jiných předmětů.³

Ambiciózní Řím během 3. století př. n. l. jen stěží snášel sílící vliv Kartága, a tak není divu, že se snažil soupeře za každou cenu zničit, budoucí Hispánii připojit ke svému dosavadnímu území a čerpat tak z jejího nezměrného bohatství. Nastalo tedy období tří punských válek, z nichž Řím nakonec vyšel jako vítěz a myšlenka Catona st., „*Ceterum autem censeo Carthaginem esse delendam*“⁴, byla naplněna.

³ KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007

⁴ z lat. "Ostatně soudím, že Kartágo musí být zničeno."

R. 197 př. n. l. došlo k rozdělení poloostrova na *Hispania Citerior*, s administrativní metropolí Carthago Nova, dnešní Carthagena, a *Hispania Ulterior* s hlavním městem Corduba, v současnosti zvaným Córdoba⁵. Během dalších dvou století Římané expandovali z jihovýchodu na sever a západ poloostrova, kde postupně zakládali nové provincie. To vše samozřejmě vyvolalo mnoho povstání, z nichž je zde uveden pouze odpor vycházející ze strany lusitánského lidu, který sídlil mezi řekami Douro a Tejo a s nímž se později ztotožňují samotní Portugalci⁶. Okolo r. 147 př. n. l. se do jeho čela postavil Viriathus, který vedl proti Římu partyzánskou válku a jistou dobu vítězil. Roku 140 př. n. l. podepsal s nepřitelem smlouvu o příměří, jíž byl prohlášen za *amicus populi Romani*⁷ a lusitánská území získala pod jeho velením nezávislost. Úmluva však neměla dlouhého trvání, neboť ihned další rok bylo Viriathovi zrádně podříznuto hrdlo třemi jeho podřízenými, které impérium podplatilo.

Když se čas republiky chýlil ke konci, bylo již téměř celé území Pyrenejského poloostrova pod nadvládou nových kolonizátorů, jejichž zákony, jazyk, zvyklosti a náboženství se šířily do všech jeho koutů. Tento proces se označuje jako romanizace (pořímštění), kterou Jan Burian popisuje ve svém díle *Římské Impérium* následujícími slovy:

„Nelze ji považovat za jev, jenž se vyvíjel mechanicky a rovnoměrně a vedl ve všech oblastech impéria ke stejným výsledkům. Bylo by dále chybné pokládat romanizaci za důsledek promyšleného římského nátlaku na provinciály nebo dokonce za cíl, který si Římané vytkli ve chvíli, kdy v podmaněných zemích začali budovat svou administrativu. A bylo by konečně zásadním nepochopením romanizačního procesu, kdyby byl vysvětlován jen jako jednostranné působení vyšší (římské) civilizace na více či méně zaostalé lokální (provinciální) kultury a místní obyvatelstvo. Výsledky, jimiž se může romanizace vykázat, by nebyly myslitelné, kdyby široké vrstvy provinciálního obyvatelstva neměly samy zájem na přijetí, resp. Římany zprostředkovaných civilizačních vymožeností a kdyby se v další fázi samy svým způsobem nepodílely na jejich rozvíjení a dotváření.“⁸

⁵ Hispania Citerior et Ulterior - Přední a Zadní Hispánie, mapa viz. příloha 2 (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 20)

⁶ ztotožnění dokládá renesanční dílo slavného básníka 16. stol. Luíse de Camões „*Lusovci*“ (*Os Lusíadas*), kde je opěvován udatný národ Portugalců společně s jejich námořní objevy

⁷ z lat. přítel římského lidu

⁸ BURIAN, Jan. *Římské Impérium, Vrchol a Proměny Antické Civilizace*. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas, 1994, cit. st. 81

Zjednodušeně řečeno nebylo podstatou tohoto procesu žádné vnucování řeči či vyznávání jiné víry, jak posléze činili španělští a portugalští kolonisté v jižní Americe, ale postupné nenásilné přijímání všeho římského, neboť ačkoli se možná obyvatelstvu Hispánie nelíbila skutečnost, že se vše začalo odehrávat pod taktovkou nového kolonizátora, samo časem pochopilo, že bez latiny neuspěje v žádném jednání, ať už úředním či obchodním.⁹

Nabízí se otázka, jakým způsobem se tento složitý proces rozvíjel. Římané si byli vědomi skutečnosti, že dobýt určité území nestačí a je potřeba jej okamžitě kolonizovat. Prvními příchozími z jejich řad byli váleční veteráni či ostatní imigranti všech sociálních tříd a vzdělání, což posléze hrálo významnou roli v implantování nového jazyka – latiny. Započalo se s výstavbou měst, škol a v okamžiku, kdy se začal rozvíjet obchod, začala se budovat základní infrastruktura, cesty a mosty, z nichž některé jsou v Portugalsku používány do dnešních dnů. Vyjma Basků, všechen lid postupem času latinu přijal (J. Burian hovoří o pár generacích) a jeho jazyky vymíraly a následně přejaly pouze roli substrátů (viz kapitola 2.).

Je podstatné si uvědomit, že ani okupace ani kolonizace se ve všech místech nešířily stejnou měrou, neboť mezi připlutím Římanů a dobytím severozápadní části poloostrova uplynulo bezmála dvě stě let. Latina byla tedy přijímána v rozličných momentech historie, různými populacemi, nerovnoměrnou intenzitou a nestejným rytmem. Všeobecně se dá říci, že postupovala rychleji na jihu než na severu a to z následujících důvodů. Jih byl dobyt dříve a hustota obyvatelstva byla nepoměrně vyšší než na severu, kde žili v první řadě pastevci bez jakéhokoli vzdělání, které se dostávalo lidem ve školách vybudovaných ve městech nacházejících se spíše na jih od řeky Tejo. V těchto školách se vyučovala konzervativní klasická latina, kdežto naopak na severu se rozvíjela vulgární latina jako taková. Je všeobecně známým faktem, že

⁹ Tento proces je v dnešní době velmi lehce připodobňován k současnému trendu šíření anglického jazyka, který se vyučuje téměř bez výjimky na každé základní škole a občasné kurzy lze nalézt také ve školách mateřských. Ačkoli se samozřejmě nejedná o žádný proces kolonizace, jako tomu bylo v období starověku, anglicky dnes mluví nespočet lidí po celém světě, aby si v době globalizace dokázali bez problému předávat veškeré informace.

severní část země byla zaostalejší, nevěnovalo se jí větší pozornosti, a tak pokud můžeme srovnat například Galicijce s jinými národy, zjistíme, že si dokázali uchovat elementy jejich vlastní kultury déle než ostatní.¹⁰

Severozápad poloostrova, poslední část stále odolávající nátlaku Říma, dobyl první císař Augustus, jenž roku 27 př. n. l. přetvořil jeho správu. Zatímco Zadní Hispánii nechal rozdělit na *Lusitani*, s centrem v Emeritě Augustě, dnešní Méridě, a *Baeticu*, kde centrem zůstala dnešní Córdoba, byla Přední Hispánie přejmenována na *Hispania Tarraconensis* s hlavním městem Tarraco, odpovídající dnešní Tarragoně¹¹, k níž byla mezi lety 7–2 př. n. l. připojena severní část Lusitanie – Galicie, získávající za vlády císaře Caracally nepřiliš dlouho trvající autonomii. Každá provincie byla nadále rozdělena do jednotlivých správních jednotek - *conventus*, načež na území dnešního Portugalska a Galicie se nacházely celkem čtyři: *Lucus Augustus* (Lugo), *Bracara* (Braga), *Scalabis* (Santarém) a *Pax Augusta* (Beja)¹².

Ve 3. stol. n. l. trpělo impérium velikými hospodářskými problémy a devalvací měny. Aby byla Hispánie lépe ovládána, byla r. 298 n. l. rozdělena na celkem 5 teritorií: *Hispania Tarraconensis*, *Hispania Carthaginensis*, *Gallaecia*, *Lusitania* a *Baetica*¹³.

Počátkem 5. stol. n. l. dokonala úpadek Římského impéria invaze barbarů (přesněji řečeno Vandalů, Alanů, Svěbů, Ostrogótů, Kvádů a Vizigótů), způsobena hunským nárazem, jenž koncem 4. století n. l. zahájil tzv. stěhování národů.

Roku 409 vtrhli Germáni na Pyrenejský poloostrov a usadili se v jeho různých koutech: Svěbové na severu dnešního Portugalska, a sice mezi řekami Douro a Minho, Hasdingové na sever od nich, Alani v Lusitanii a vandalští Silingové v Baetice. Vzhledem k tomu, že mezi sebou neustále bojovali, rozsah jejich území se měnil velmi rychle. Alani společně se Silingy plenili zem natolik, že se hispanorománské

¹⁰ CARDEIRA, Esperança. O Essencial sobre a História do Português. Alfragide: Caminho, 2006, st. 30 – 31)

¹¹ mapa viz. příloha 3 (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 31)

¹² mapa viz. příloha 4 (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 33)

¹³ příloha 5 (<http://pt.wikipedia.org/wiki/Tarraconense>, 8.2.2015)

obyvatelstvo ze středu poloostrova obrátilo s prosbou o pomoc na Vizigóty, jejich konkurenty. Ti, v čele s králem Walliem odpověděli na žádost roku 417 porážkou a téměř naprostým vyvražděním nepřátelských Alanů a Hasdingů. 5. století n. l. se i nadále neslo v duchu neutuchajících bojů, kdy Vizigóti postupně Ibérii z velké části dobyli.¹⁴ Lze se tedy domnívat, že když roku 476 n. l. formálně zanikla západořímská říše, málokdo z tamějších obyvatel tuto historickou událost zaznamenal.

Vizigótskému záměru dobýt a sjednotit poloostrov pod svou nadvládu stálo v 6. století n. l. v cestě pouze Svěbské království vyznávající v danou dobu namísto známého ariánství katolicismus, k němuž pod vlivem Svatého Martina z Dumia¹⁵ konvertoval král Charriarich (550? – 559) a Braga, jejich hlavní město, se stala důležitým centrem nejen víry, ale také kultury. Definitivně si Svěby podmanit se Vizigótům podařilo až roku 585 n. l., kdy vojskům velel král Leovigild, jenž sídlem království prohlásil dnes tolik známé španělské Toledo. Jeho syn, král Rekkared, rovněž zvaný coby *sanctissimus princeps*¹⁶, zavrhl ariánství a za oficiální víru monarchie prohlásil katolicismus, čímž se poloostrov stal jednotný nejen v ohledu území, ale také vyznání a vliv katolické církve s postupem věků sílil.

Vizigótská absolutistická monarchie však vzala za své během 8. století n. l., kdy budoucí Španělsko a Portugalsko napadli Arabové, rovněž zvaní Maurové. Ti, pod vedením Táríka ibn Zijáda, porazili vizigótského krále Rodericha v bitvě u Guadalete (711 n. l.) a během dalších let se zmocnili téměř celého poloostrova s výjimkou Asturských hor, ležících na severu poloostrova, které poskytly útočiště mnoha křesťanům a sehrály důležitou roli v pozdějším znovudobývání země coby místo počátku veškerého odboje proti arabské nadvládě. Jedním z uprchlých byl rovněž Pelagius, vizigótský šlechtic a budoucí král Asturského království, jenž v bitvě u Covadongy (722 n. l.) rozdrtil muslimská vojska, čímž zahájil proces zvaný *reconquista*. Křesťané tedy postupovali pozvolna ze severu

¹⁴ viz. příloha 6 (Klíma, Jan. *Dějiny Portugalska v Datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007, st. 28)

¹⁵ Svatý Martin z Dumia (neboli také Martin z Bragy) žil v 6. století n. l. Při pouti do Svaté země se seznámil s několika hispánskými mnichy, kteří jej přesvědčili, aby v Galicii šířil mezi Svěby křesťanství, za což byl později kanonizován. V Braze zastával post biskupa, následně také arcibiskupa. Založil několik klášterů a jeho svátek připadá na 20. března.

¹⁶ z lat. *nejsvětější panovník*

směrem na jih a postupně dobývali zpět ztracená území, na nichž se postupně zakládala tato království: Leónské, Kastilské, Navarrské, Aragonské a posléze rovněž království Portugalské, k němuž vedla nanejvýš strastiplná a dlouhá cesta.

Impulz k jeho vybudování dal roku 868 n. l. rytíř Vímara Peres, jenž na jinověrcích vydobyl zpět město Portucale, dnešní Porto¹⁷. Alfons VI., král Kastílie a Leonu, žijící v letech 1040–1109 n. l., zde posléze založil Portugalské Hrabství (*Condado Portucale*), které za jeho vlády již sahalo od řeky Minho až k řece Tejo, při jehož ústí do Atlantického oceánu leží Lisabon, současné hlavní město Portugalska. Během *reconquisty* stálo na jeho straně velké množství rytířů přicházejících z jiných zemí, mezi nimi rovněž dva potomci francouzských králů, bratřenci Raimundo de Borgonha a Henrique de Borgonha, neboli Raimund a Jindřich Burgundský, kteří byli za svou statečnost a pomoc v boji za křesťanskou víru náležitě odměněni. První z nich se oženil s Alfonsovou dcerou Urracou a získal v léno Galicii, zatímco Henrique sňatkem s Terezou, druhou královou dcerou, získal v léno portugalské hrabství, kde hlavním městem stanovil Guimarães¹⁸, jenž brzy ožil dvorním životem. Během své vlády se stále snažil rozšířit své území, avšak v této záležitosti pokročil až jeho syn Afonso Henriques, který následně po dobytí Lisabonu a Santarému roku 1147 dokázal postoupit za řeku Tejo. Afonso Henriques však nebyl pouze zdatný válečník, ale rovněž výborný diplomat, neboť roku 1179 s konečnou platností docílil oficiálního uznání portugalského království ze strany církve: papež Alexandr III. vydal bulu *Manifestis Probatum*, jež přiznala portugalským panovníkům právo na královský titul.

Afonso Henriques se tedy stal prvním portugalským králem, dnes známým jako Afonso I. Dobytel. Místo na jeho trůnu posléze zaujal jeho syn Sancho I, vládoucí v letech 1185 – 1211, jehož pravnuk král Afonso III. dobyl Faro v Algarve, čímž ukončil muslimskou nadvládu dnešního Portugalska, a to přesně o více než dvě stě let dříve než ve Španělsku

¹⁷ původně se osada jmenovala Cale, ale pod vlivem latiny se k toponymu přidalo slovo přístav – *portus* a vzniklo pojmenování *Portucale* postupně se vyvíjející v název země *Portugal*

¹⁸ město, považované za kolébkou Portugalska, bylo pojmenováno na počest Vímara Perese, který jako první osvobodil tuto oblast od arabské nadvlády. Z antroponyma se tudíž stalo toponymum: Vimarani > Guimarães.

(1492).¹⁹

¹⁹ viz. příloha 7 (Klíma, Jan. *Dějiny Portugalska v Datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007, st. 59)

2. Latina a portugalština v běhu dějin

Latina, *lingua Latina*, patří k italicko-keltské větvi indoevropských jazyků, kde společně s osko-umberskými jazyky tvoří italickou větev. Jejím prvotním nositelem byl kmen Latinů, jenž obýval oblast zvanou Latium, nacházející se v dnešní střední Itálii. Je přinejmenším obdivuhodné, jak se původně jazyk nevelkého území dokázal během staletí rozšířit do tolika rozlehlých zemí a následně rovněž stát u zrodu románských jazyků²⁰, jež jsou považovány za jeho další vývojový stupeň.

Při vyřčení slova *latina* si povětšina lidí rázem představí složitý a těžce naučitelný jazyk starých klasiků, avšak již nepomyslí na onen podstatný fakt, a sice že stejně jako každý jiný současný jazyk různých národů a kultur se také latina v průběhu staletí měnila a žila svým vlastním životem²¹. Existující tedy v povědomí lidstva více než tisíc let prošla skrze různá období, zkráceně řečeno od latiny archaické, klasické a lidové přes latinu středověkou, humanistickou či barokní.

Archaickému období, které lze vymezit víceméně třemi stoletími (6.–3. stol. př. n. l.), předcházela doba, kdy se latina jako taková začala formovat. Ačkoli nemáme o jejích počátcích písemné zmínky, lze předpokládat, že u ní docházelo k přirozenému procesu vzájemného ovlivňování ze strany jiných jazyků nacházejících se v dané době na Apeninském poloostrově, dokud je latina všechny neasimilovala. Přesněji řečeno na ni mohly působit osko-umberské národy stejně dobře jako například Ligurové, Etruskové, Řekové či Galové, kteří již okolo 5. stol. př. n. l. přišli do Pádské nížiny.

Za její nejstarší doklady, které rovněž udávají počátek **archaické latiny**, se dnes považují nápisy pocházející snad z doby královské, tedy

²⁰ dělení románských jazyků viz. příloha 8, (+) označuje jazyky vymřelé (COMRIE, B.; MATTHEWS, S.; POLINSKY, M. *Atlas Jazyků. Vznik a Vývoj Jazyků Napříč Celým Světem*. Praha: Metafora, 2007, st. 40)

²¹ Podstatou každého živého jazyka, a latina jím bezesporu v dobách minulých byla, jsou jeho nekonečné možnosti obměn. Z toho důvodu jej lze jen čistě obrazně přirovnat k živému organismu, neustále se měnícímu, nabývajícímu nových forem, a to především v jeho mluvené době, která se liší ať již zeměpisně či sociálně (o časové diferenciaci ani nemluvě), neboť jednoduše nelze nikdy docílit toho, aby se na rozlehlejších územích či ve všech sociálních sférách hovořilo všude stejně, bez jakýchkoli rozdílů. Je tedy zcela evidentní, že se rovněž latina Říma, která posléze získala vedoucí postavení, do jisté míry lišila od latiny jinde v Latii, stejně jako latina rolníků, pastýřů například od mluvy vysokých politických hodnostářů.

z doby ještě před vyhnáním posledního etruského krále Tarquinia Superba a nastolením římské republiky (509 př. n. l.). Jedná se především o nápis nalezený roku 1899 na římském fóru, který se nám do dnešních dnů zachoval pouze částečně, srozumitelná jsou pouze některá slova, ale i ta jsou vzácným dokladem tehdejšího stavu jazyka (př. *sacros* = sacer, *recei* = regi, *essed* = erit,...), a nápis zlaté spony z Praeneste, pocházející z doby okolo roku 600 př. n. l., jež obsahuje celou větu: MANIOS MED FHEFHAKED NUMASIOI, aneb *Manius me fecit Numerio*²².

Během bojů o hegemonii, o ovládnutí, Apeninského poloostrova, měly na latinu vliv rozdílné dialekty, například dialekt římský, faliský/falerijský (kolem města Falérie) a praenestský (okolo Praeneste). Některé jejich prvky se posléze začaly používat rovněž v běžné mluvě Římanů a staly se tak typickými pro vulgární latinu. Za příklad zde může sloužit falerijský dialekt, v němž brzy došlo ke změně **ae** > **ai** > **e** (používáno od 2. stol. př. n. l. také v Římě), či dialekt praenestský, kde **au** přešlo v **o**, znak tolik typický v latině v době císařství a následně v románských jazycích (například *aurícula*/ucho se v portugalské vyvinulo v *orelha* a ve španělštině v *oreja*).²³

Klasická latina se zrodila společně s římským uměleckým písemnictvím, jehož počátky sahají do poloviny 3. stol. př. n. l., kdy styky s oblastmi řecké vzdělanosti nabyly větší intenzity. Je všeobecně známo, že řecká literatura byla pro latinské spisovatele vzorem a nekonečnou inspirací, což vedlo k záplavě nových řeckých výrazů či kalků do tehdejší latiny. Dále také gramaticky ustálená forma jazyka, její literární fixace, šla ruku v ruce s rozdělením latiny do dvou základních podob, mluvené a spisovné, které se nějaký čas navzájem prolínaly, dokud se nevyskytly první náznaky snah o kodifikaci vedoucí k „očišťování“ latiny od hovorových či archaických výrazů. Vrcholu své čistoty dosáhla během 1. stol. př. n. l., kdy dle slov Františka Novotného:

„Cicero vědomě, znale a vkusně vypěstoval latinu pro potřeby velké kultury zejména v oboru řečnictví a filozofie,

²² z lat. Manius mne vyrobil pro Numeria.

²³ OSTRÁ, Růžena. *Přehled Vývoje Románských Jazyků I. Lidová Latina. Francouzština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980

*Vergilius svým dílem dovedl k dokonalosti latinskou mluvu básnickou, Horatius jemně rozlišil mluvu lyriky od hovorového slohu satir a listů.*²⁴

Síla klasického latinského jazyka byla oslabena během císařství, kdy se v různých spisech do popředí dostává **latina lidová** neboli vulgární (*sermo vulgaris*). Ta žila vedle spisovné, literárně zafixované latiny svým vlastním životem, což dokládají například nápisy v Pompejích, díla Plauta či Petronia, římských spisovatelů, kteří jí pro svá díla užívali ve velké míře, dále pak osobní dopisy, odborné příručky sepsané řemeslníky, kuchařské knihy, příručky pro domácí léčení, cestopisy. Do dnešních dnů se nám dochovaly rovněž výroky gramatiků a lexikografů, kteří zaznamenávali rozdíly mezi její spisovnou a lidovou formou, jak například udává *Appendix Probi*²⁵ obsahující celkem 227 oprav. Zkoumání těchto forem a vulgární latiny jako celku se snad může zdát být nezáživné a zcela zbytečné, avšak je potřeba si uvědomit, že je „odrazovým můstkem“ pro studium vývoje jakéhokoli románského jazyka. Kdy přesně se tyto jazyky od sebe jednotlivě diferencovaly, není přesně známo, ale je jisté, že tento proces trval několik staletí. Většina filologů se shoduje, že jazyk z konce impéria byl ještě latinou, kdežto mezi 7. a 8. stoletím se latina stala prostému, nevzdělanému lidu nesrozumitelnou.

S přispěním historických faktů arabské invaze a s ní nerozlučně spjaté *reconquisty* se později na základě vulgární latiny také rozlišily následující jazyky Iberského poloostrova: galicijská portugalština, asturo-leonština, kastilština, navarro-aragonština a katalánština. Ty všechny však měly v budoucnu rozdílné osudy. Zatímco se portugalština a kastilština staly úředními jazyky celkového území Portugalska a Španělska, katalánština, galicijština a baskičtina byly uznány za oficiální jazyky určitých autonomních oblastí Španělska. Docela jistě zajímavým faktem je, že mirandštině byl oficiální status přiznán až teprve nedávno, a sice roku 1999, neboť se s konečnou platností prokázalo, že se její vývojová

²⁴ NOVOTNÝ, František. *Historická Mluvnice Latinského Jazyka*, svazek druhý. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1955, cit. st. 300

²⁵ Dílo neznámého autora snad z konce Diokleciánovy vlády je v současné době považováno za důležitý zdroj studia vulgární latiny. Jeho podstatou bylo poukázat na jevy, v nichž se často chybovalo. Obsahuje několik gramatických traktátů, které dokládají, že řecká slova mívala v latině jiný pravopis, a podávají svědectví o jevech tolik typických pro *sermo vulgaris*, kterými byly především záměny deklinací a značná tvorba deminutiv.

linie neshoduje s linií portugalštiny, tudíž nemohla být nadále považována za její pouhý dialekt. Dnes jí mluví pouze okolo 10 000 lidí obývajících oblast Miranda de Douro nacházející se v severovýchodní části Portugalska.

Jako liturgický jazyk byla latina přijata již ve 2. století n. l. a první překlady bible na sebe nenechaly příliš dlouho čekat. Když Konstantin Veliký roku 313 n. l. křesťanství oficiálně uznal, měla již **křesťanská latina** své charakteristické prvky, mezi nimiž nechyběly především liturgické odborné termíny vycházející z řečtiny, Orientu či z běžného jazyka, jehož prostřednictvím nabývala prostá slova zúžením svého významu nových rozměrů. Za typické příklady tohoto sémantického posunu mohou sloužit slova: *fidēs*/důvěra, věrnost > víra; *gentilis*/rodový > pohanský; *virtūs*/ctnost > zázrak.

Postupem času pronikla rovněž do míst, kde jako státní jazyk neuspěla, uplatňujíc se coby jazyk církve a školství, kde na tomto postu setrvala po dlouhá staletí, jak dokládají například teologické fakulty, kde ji až od poloviny 20. století začaly nahrazovat jednotlivé národní jazyky. Situace dnes je v zásadě naprosto odlišného charakteru, neboť druhý vatikánský koncil, uskutečněný v 60. letech 20. stol., po dlouhých diskuzích odsouhlasil možnost používat v liturgii národních jazyků, což vedlo ještě k většímu snížení počtu jedinců, kteří by ji ovládali nejen pasivně, ale také aktivně. Navíc ačkoli má ve Vatikánu vedle italštiny statut oficiálního jazyka, upřednostňuje současná církevní správa italštinu, španělštinu či angličtinu, čímž aktivní jazyková znalost mizí rovněž v katolické církvi, která jí poskytovala po mnoho století tradiční oporu.²⁶

Středověká latina, pro niž se většinou vyhrazuje přibližně období mezi léty 500–1 500 n. l., se společně s tehdejšími národními jazyky snoubí se třemi výše uvedenými formami jazyka, přesněji řečeno s latinou klasickou, vulgární a křesťanskou. Tomuto jazykovému posunu dnes vděčíme především zániku Římského impéria, kdy postupem času docházelo k úpadku klasické latiny, kterou se stále větší intenzitou postupně nahrazovala „obecná románština“. Ta je doložena ranými díly

²⁶ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Dobřichovice: Kava – Pech, 1995, st. 28 – 30

středověké literatury, kde za příklad může dobře sloužit kronika tzv. Fredegara, soubor kronik o vládě merovejských králů, kterou mezi lety 613–658 zřejmě sepsali celkem tři autoři. Tento upadající stav latinského jazyka se snažil napravit již Pippin Krátký, ale až teprve jeho syn, Karel Veliký, odstartoval tzv. karolinskou renesanci (8./9. století n. l.), během níž dokázal znovu vzkřísit klasické vzdělání, a to především povoláním významných křesťanských učenců s výbornou znalostí latiny na svůj dvůr v Cáchách a zakládáním škol při biskupstvích či opatstvích, kde se kladl důraz na latinu starých klasiků společně s jejich díly. Toto období mělo svůj podíl na přeměně latiny v jazyk, jenž v oné době již nebyl ničím mateřštinou a sloužil jako dorozumívací prostředek vzdělců, vyslanců a diplomatů v mezinárodním měřítku.²⁷

Přibližně od 14. do 17. století n. l. se v kulturním prostředí prosazovala **humanistická latina**, která chápala řečtinu společně s latinou jako základ vzdělanosti. Vracela se k ideálu ciceronské latiny, posilovala zájem o klasický jazyk, zdůrazňovala stylistickou vybroušenost a v neposlední řadě se kriticky stavěla ke středověké latině, jejíž forma nebyla ani zdaleka tak dokonalá jako ta její. Důsledkem těchto puristických zásahů nastal okamžik, kdy latina ve své dokonalosti strnula a nedokázala vyjadřovat nové představy nové doby, což vedlo k upřednostňování národních jazyků, v nichž jsou psána rovněž některá vědecká díla tohoto období, načež latina definitivně získala status mezinárodního jazyka pouze určitých společenských vrstev, především těch vzdělaných, neboť si i nadále udržovala pozici výukového jazyka.

Tendence napodobovat klasické vzory vzaly za své během **baroka**, kdy latinu, podobně jako ve středověku, charakterizuje diverzita stylů, oscilujících mezi ideály klasické latiny a vlastní expresí. Výraznými se tedy v barokní literatuře stávají neologismy, výpůjčky z řeckého jazyka, superlativy, deminutiva, augmentativa, alegorie, gradace, hyperbola, etc.²⁸

²⁷ BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Dobřichovice: Kava – Pech, 1995, st. 30 – 32 společně s NECHUTOVÁ, Jana. *Středověká Latina*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2002, st. 78

²⁸ www.kkf.upol.cz, Lubor Kysučan: Humanistická a barokní literatura, 26.2.2015

Po tomto stručném výčtu období, jimiž latina prošla, se zdá být naprosto neuvěřitelné, jak pramalé důležitosti se jí v současnosti dostává, ačkoli byla jazykem, jenž si dokázal podmanit veškerou Evropu po dlouhá staletí, a je smutným faktem, že její aktivní znalost upadla téměř v zapomnění. V současné době se sice objevují snahy k jejímu „probuzení“, avšak společnost všeobecně se nezdá být příliš těmto plánům, tedy zavést latinu opět jako mezinárodní jazyk, nakloněna. Dnešní tendence se kloní jednoznačně k angličtině a snad výhledově se příštím mezinárodním dorozumívacím prostředkem stane čínština.

Portugalština, *língua portuguesa*, jejíž kolébkou se stala severozápadní část Iberského poloostrova, se jako ostatní románské jazyky, mezi něž nepochybně patří, vyvinula z vulgární latiny. Jak předoslala první kapitola, přicházela portugalština během dlouhých staletí do kontaktů s jinými jazyky a kulturami, jejichž vliv nelze vymýtit žádným prostředkem. Ať už se jednalo o Basky, Ibery, Kelty (Keltibery), Féniciány, Řeky, Římany, Svéby, Vizigóty či v neposlední řadě Araby, ti všichni jí vtiskli nezaměnitelnou podobu a zanechali v její novodobé formě více či méně viditelné stopy. Dle intenzity průniku jednotlivých jazyků do určitého jazyka současnosti lze rozlišovat tzv. substráty, superstráty a adstráty.

Za substráty jsou považovány jazyky, které existovaly na daném území ještě před invazí dominantního jazyka, v tomto případě latiny stojící u vzniku základní struktury dnešní portugalštiny. Příkladů tohoto druhu lze najít jistě mnoho, neboť snad nelze označit zemi, kde by ke střídání idiomů nedošlo. V samotném římském impériu se podmaněné obyvatelstvo na jednu stranu sice romanizovalo, ale k přechodu z jejich vlastního jazyka do latiny byla potřeba dlouhá doba, nikoli pouhá jedna noc, což automaticky vede k myšlence bilingvistu, jenž zcela s určitostí dával prostor k fonetickým změnám a k přecházení určitých slov či gramatických jevů do nového jazyka uchvatitelů.

Superstrát je definován jako jazyk, jenž na stejném území koexistoval s dominantním jazykem a jeho vliv je o mnoho větší nežli tzv. adstrátu, jenž je popisován coby jazyk nově příchozí společnosti ovlivňující jazyk původních obyvatel s tím, že ani jeden z nich nezaniká, a

navíc bývá do původního jazyku začleněn již se všemi fonetickými změnami. Rodilými mluvčími bývá vnímán jako výpůjčka, zato superstrát naopak často vnímán jako výpůjčka nebývá, ačkoli jí původně byl, a to z důvodu, že se již nějakou dobu na historickém vývoji daného jazyka podílel. Je poměrně zajímavý fakt, že mnoho uznávaných lingvistů rozlišuje pouze pojmy substrát - superstrát a rozdíl mezi superstrátem a adstrátem bývá poměrně často potírán. Např. Esperança Carneira a Mário Vilela sice nerozlišují mezi těmito dvěma termíny, avšak jejich definice se různí. Zatímco E. Carneira stojí za názorem, že mezi superstráty současné portugalštiny patří germánské jazyky a arabština, Vilela tvrdí, že superstrátem/adstrátem jsou výpůjčky z dávné doby či z jiných jazyků (angličtina, francouzština, etc.), a germánské jazyky společně s arabštinou řadí k substrátům. Ačkoli zdejším záměrem není přehlížet adstrát jako takový, přiklání se tato práce k prvnímu názoru, s nímž bude pracovat.

Konkrétně tedy v případě současné portugalštiny se za substráty považují baskičtina, keltiberština, féničtina a řečtina, jež byla do jazyka zahrnuta prostřednictvím jak vulgární latiny, tak křesťanství. Následující tabulka uvádí jejich příklady²⁹:

(tabulka č. 1)

substrát	příklad	český překlad	sufixy	význam	Příklad (překlad)
bask.	aba	šos, okraj (klobouku) ³⁰	-arro		bizarro ³¹ (výstřední)
	arroio	potok	-arra		bocarra

²⁹ příklady vybrány z publikace VILELA, Mário. *Estudos de Lexicologia do Português*. Coimbra: Livraria Almedina, 1994, st.15-16

³⁰ další významy: záložka knihy, klapka, ochrana, v PTBR říční břeh a rovněž záložka v počítači

³¹ další významy: půvabný, elegantní, ušlechtilý, statečný, hrdý

		balsa	vor, člun, pramice ³²			(tlama, huba) garra (dráp, pařát)
		bezerro	tele, býček	-orro		cachorro (štěně)
		cama	postel			
		charco	louže, močál	-orra		pichorra (piňata)
		esquerda	levá strana			
		louça	kamenina, kuchyňské nádobí			
		sapo	žába			
		sarna	svrab			
		nêspere	mišpule (plod)			
féničina		atum	tuňák			
		barca	bárka, člun			
		mapa	mapa			
		saco	pytel, vak			
řečina	vulgární latina	bolsa	peněženka, měšec			
		calma	klid			
		cara	tvář			
		ermo	samota			
		espada	meč			
		golfo	záliv			
		governar	vládnout			

³² další významy: kád', živý plot, křoví, houšť

	křesťanství	anjo apóstolo bispo clérigo crisma diocese igreja mosteiro	anděl apoštol biskup kněz biřmování diecéze kostel klášter			
keltiber.		brio	sebevědomí	-briga	opevněné město	Conímbriga
		camisa	košile			
		carro	vůz (auto)			
		cerveja	pivo			
		saia	sukně			

Jak již bylo výše zmíněno, za superstráty bývají považovány germánské jazyky a arabština.

Co se germánské invaze týče, je podstatný fakt, že nezpůsobila okamžité zrušení či zákaz všeho, co bylo jakýmkoli způsobem spojeno s Římem. Vždyť římské právo, administrativní dělení zůstávalo i nadále v platnosti a navíc místní zvyky, tradice se změnily jen do určité míry. Zjednodušeně řečeno se dá tvrdit, že se postupem času, také díky přijetí katolicismu, germánské kmeny dokonale sžily s hispanorománskou kulturou a jejím obyvatelstvem. Toto je dnes považováno za důvod, proč přispění Germánů bylo v oblasti jazyka minimální a jazykem kultury přetrvávala latina, jejíž mluvená podoba se rychle rozvíjela, diverzifikovala. Avšak i přes tyto skutečnosti, určité novinky, ať už Svébové či Vizigóti, do jazyka přece jen vnesli.

Při podrobnějším studiu portugalského lexika se došlo k závěru, že v něm existuje mnoho slov germánského původu. Jedná se především o termíny spadající do následujících sémantických polí: válka (*guerra*/válka, *roubar*/krást, *espiar*/slídit, vyzvídat), oděv (*luva*/rukavice, *ataviar*/ozdobit, zkrášlit, *roupa*/oblečení), dům a jeho vybavení (*estaca*/kůl, *espeto*/rožeň,

bodec na maso, *jardim*/zahrada), pokrm (*broa*/kukuřičný chléb, dnes tolik známý v Portugalsku či Brazílii) a zvířata (*ganso*/husa, *marta*/kuna). Navíc spousta výrazů germánského původu existovala již ve vulgární latině a byla na Iberský poloostrov zanesena přímo prostřednictvím Římanů, daleko předtím, než k samotným invazím došlo, což vysvětluje, proč je nacházíme rovněž v jiných románských jazycích (viz tabulka č. 2, kde za příklad slouží španělština společně s francouzštinou).

(tab. č. 2)

portugalština	španělština	francouzština	český překlad
guerra	guerra	guerre	válka
trégua	tregua	trêve	příměří
guardar	guardar	garder	střežit

Za další přínos germánských jazyků jsou považována patronymika, která dala za vznik dnešním tolik užívaným příjmením: Gonçalves, Rodrigues, Soares, etc. Patronymikum vznikalo jednoduše, a sice připojením sufixu *-ici* ke jménu otce. Příkladem tedy budiž Rodrigo, který se rozhodl pojmenovat svého novorozeného syna Martim. Dle vzoru Rodrigo + *-ici* vzniklo nové jméno – Martim Rodrigues, jinými slovy Martim, syn Rodrigův. Dále poté syn Martima získal jméno Martins (dle stejného vzoru: Martim + *-ici* > Martins). Tuto konstrukci lze rovněž vidět ve jméně prvního portugalského krále Afonsa Henriquese, jenž byl synem prvního portugalského hraběte Jindřicha Burgundského (Henrique de Borgonha, 11./12. století n. l.).

Opomenout nelze ani toponyma germánského původu, jako například Gondomar, Sendim či Guimarães, město v severozápadním Portugalsku, jež je považováno za kolébkou portugalského národa.

Mimo lexikum je v dnešní době možné identifikovat vliv germánských jazyků taktéž na výslovnost, neboť díky svému důrazovému přízvuku, jenž jim byl vlastní, přispěly k diferenciaci portugalštiny od španělštiny. Přesněji řečeno došlo v centru poloostrova k diftongizaci

otevřených přízvučných samohlásek /ε/ a /O/, zatímco na západě nikoli (viz tabulka č. 3)³³.

(tab. č. 3)

latina	portugalština	španělština	český překlad
porta	porta	puerta	dveře
petra	pedra	piedra	kámen

Arabská nadvláda s sebou přinesla nespočet nových novinek, vědění a svým širokospektrým působením nastartovala v této periferní části Evropy neuvěřitelný rozvoj. Jelikož se snažili prosadit svou kulturu a vzdělanost, v mnoha ohledech nadřazenou té evropské, je jejich vliv patrný snad ve všech odvětvích, na která si jen lze vzpomenout: od vědeckých poznatků z matematiky, astronomie, medicíny přes výstavbu mešit, paláců, rozvoj zemědělství, etc. Ne jinak tomu bylo rovněž v otázce jazyka, kde lexikální výpůjčky dokazují jejich nové techniky či nástroje nám dosavad neznámé.

Současná portugalština je obohacena téměř o tisíc slov arabského původu, ačkoli si dnes jejich původ již ani neuvědomujeme. Jedná se především o slova pojící se k vědě, zemědělství, plodinám, potravinám, umění, administrativě, etc. (viz tabulka č. 4)³⁴.

³³ Vzhledem k dlouhému působení germánských jazyků na Pyrenejském poloostrově, došlo k rozdílné diferenciaci iberských jazyků, kde nepřízvučné intervokální okluzivy sonorizovaly (ripa > riba/břeh, amica > amiga/přítelkyně), od francouzštiny, kde u okluzivy dochází nejen k sonorizaci, ale také k frikativizaci a odpadnutí souhlásky (ripa > rive, amica > amie).

³⁴ příklady vybrány z publikace: TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora, 2001, st. 18-19

(tab. č. 4)

sémantické pole	portugalština	český překlad	sémantické pole	portugalština	český překlad
rostliny/plodiny/potraviny/zemědělství	acepipe	pochoutka	věda technika	álgebra	algebra
	açúcar	cukr		azimute	azimut
	alecrim	rozmarýn		zénite	zenit
	algodão	bavlna		zero	nula
	alface	hlávkový salát	umění	alaúde	loutna
	alfarroba	svatojánský chléb		rabeca	housle
	amendoim	arašíd	administrativa	tambor	buben
	arroz	rýže		alcaide	sudí, správce
	azeite	olivový olej		alfândega	clo
	azeitona	oliva			
organizace měst architektura	laranja	pomeranč	profese	alfaiate	krejčí (pánský)
	limão	citron		almocreve	vozka
	azenha	vodní mlýn			
	aldeia	vesnice	válka	alferes	praporčík
	bairro	čtvrť		refém	rukojmí
	azulejo	dlaždička			
	tabique	stěna, přepážka	zvěř	javali	divoké prase

Při bližším pohledu si lze povšimnout, jakým způsobem docházelo v nově příchozích slovech k fonetickým adaptacím. Arabský člen *al/* se často před substantivy neubráníl aglutinaci, ať už ve své čisté podobě (*algodão/bavlna*) či ve formě, kde se koncové *-l* členu asimilovalo

s počáteční souhláskou slova. Tento fenomén nastal například před souhláskami r-: *ar-roz* > arroz; ç-: *aç-çúcar* > açúcar; z-: *az-zeite* > azeite.

Na první pohled se zdá, že arabština pronikla pouze mezi substantiva, avšak zcela přesně tomu tak není, neboť na jejím základě stojí rovněž některá adjektiva (*mesquinho*/mrzký, ubohý či *baldio*/marný, zbytečný), předložky (*até*/až do, dokonce; původně *atá* vycházející z arabského *hatta* nesoucí stejný význam) či částice *oxalá*/"kéž by", jež má kořeny ve slovním spojení *wa ša 'llah*, což doslovně znamenalo "dej bože" (ať se něco (ne)stane).³⁵

Arabština navíc pronikla také do toponymie, především do míst, která se nacházejí na jih od řeky Mondego, tedy na území dnešního středního a jižního Portugalska. Jako příklad může sloužit Algarve („západ“), Alcântara („most), Almada („důl“), Albufeira a mnoho dalších.

Dnes je portugalština dle nejnovějších odhadů z roku 2013 šestým nejrozšířenějším jazykem planety čítající celkem okolo 203 352 100 rodilých mluvčích, kdy v případě samotného Portugalska se hovoří zhruba o deseti milionech, v Brazílii o 187 milionech a zbytek připadá na bývalé portugalské kolonie, kde je dodnes portugalština úředním jazykem (Madeira, Azorské ostrovy, Angola, Kapverdské ostrovy, Guinea – Bissau, Rovníková Guinea, Mosambik, Svatý Tomáš a Princův ostrov, Východní Timor).³⁶ Vzhledem k tomu, že se neomezuje pouze na území Portugalska, je její znalost v současnosti nesporně výhodou, a to například z hlediska snadnému pochopení zbylých románských jazyků či z hlediska čistě praktického – dostatek práce, kterou nabízí především Brazílie, mající nezměrné možnosti a řadící se dnes mezi přední ekonomiky světa.

³⁵ příklady vybrány z publikace: TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora, 2001, st. 18-19

³⁶ zdroj dat: <http://www.ethnologue.com>, 5. 3. 2015

3. Metodologie práce – jazyková typologie

19. století bylo výzvou pro mnohé obory a stranou bádání samozřejmě nemohla zůstat ani jazykověda, která v této době sice upřednostňovala historickosrovnávací jazykovědu, ale vzhledem ke snaze mnoha filologů utřídit mnohotvárný materiál z mnoha koutů planety se šance dostala také typologii, již založil W. Humboldt označující jazyky za „projev národní psychologie“.

V minulosti byla předmětem mnoha dohadů a diskuzí, co vše má být do ní zahrnuto a co již stojí mimo rámec jejího zájmu. Různé jazykovědné školy se k ní stavěly odlišnými způsoby, některé ji naprosto bezvýhradně odmítaly, jiné ji akceptovaly a snažily se ji vylepšit. Jedním z lingvistů, který se o ni zajímal, byl český jazykovědec Vladimír Skalička (1909–1991). Typologii charakterizoval jako nauku studující rozdílnou stavbu jazyků:

„(...) typologie je nauka o podobnostech a rozdílech mluvnic jazyků. Tyto rozdíly a podobnosti dané tisíciletým vývojem nejsou náhodné, mezi jednotlivými rysy mluvnic existují určité souvislosti. (...) Souhrn takových souvislostí, které pak dávají mluvnicí jednotlivého jazyka určitý ráz, nazývá se typ.“³⁷

Za základ teorie lze považovat typ – typologický konstrukt, *svazek navzájem sladěných jevů*³⁸, který má sloužit za nerealizovaný a nerealizovatelný model s důsledně propracovanými vlastnostmi pro existující, tedy reálné jazyky. Podstatou všeho je fakt, že v sobě jednotlivé jazyky skrývají více typů a je velmi nepravděpodobné, že by se některý z těchto ideálních myšlenkových konstruktů projevil ve své čisté podobě, neboť by to nebylo komunikačně výhodné, například z důvodu stavění bariér flexivního typu při slovtvorbě či z důvodu disponibility mnoha afixů aglutinačního typu, kterých by pro veškerou modifikaci jednoho kmene existovalo nespočet, v extrémní situaci nekonečně mnoho. Proto je důležitá určitá kompenzace v podobě různých kombinací typů existujících

³⁷ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo II. díl (1951 – 1963)*, studie Typ češtiny (1951), st. 475

– 536. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, cit. st. 478

³⁸ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994)*, Typologický konstrukt (1966), st. 973 – 978. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, cit. st. 973

v jednotlivých jazycích, přičemž jeden z nich ve většině případů převažuje nad ostatními. Pokud se tedy hovoří například o portugalštině coby izolačním jazyku, znamená to pouze skutečnost, že v ní dominuje izolační typ. Je velmi nepravděpodobný úkaz, že by byl určitý jazyk realizován pomocí jediného typu. Navíc je potřeba brát v potaz fakt, že lze ve vývoji jazyků často pozorovat přecházení z jednoho typu do druhého, jako tomu bylo například u portugalštiny, která zjednodušeně řečeno prošla od flexe k izolaci.

Skalička rozlišuje celkem pět typů: izolační, aglutinační, flexivní, introflexivní a polysyntetický:

a) IZOLAČNÍ TYP

Nejvýznamnějším rysem tohoto typu je téměř úplná absence afixů, důsledkem čehož vznikají velmi krátká slova. V reálných jazycích existuje velmi málo afixů a naopak velké množství formálních slov, kterými se snaží vyjadřovat jednotlivé gramatické a syntagmatické funkce, s čímž souvisí také fakt, že je tento typ nepříznivý jak k homonymii, tak k synonymii. Navíc zde nedochází ani ke klasifikaci substantiv, ani k diferenciaci slovních druhů, čímž se jasně přibližuje aglutinačnímu typu, ale zato se otevírá prostor ke konverzi, která spočívá v plynulém převedení jednoho slovního druhu do druhého, a to bez jakékoli změny slovního základu (např. v angličtině znamená slovo „love“ lásku a zároveň milovat).

S redukcí afixů v tomto typu souvisí rovněž skutečnost, že jsou mu odvozovací sufixy cizí, jak nejlépe může dokládat například opět anglický jazyk, který využívá izolovaných slov ve velké míře: *cal*/*f*/tele – *veal*/*f*/telecí maso.

Rozličné množství formálních elementů, společně s nedostatkem kongruence, si vyžaduje pevný slovosled, většinou v sekvenci: podmět – přísudek – předmět, a navíc rozvinutí vedlejších vět. Tento typ je velmi

dobře znám ze západoevropských jazyků, jakými jsou například angličtina, francouzština, španělština a v neposlední řadě také portugalština.³⁹

b) AGLUTINAČNÍ TYP

Jako ideální myšlenkový konstrukt je tento typ charakterizován především hojností afixů připojovaných ke slovnímu základu, čímž mohou vznikat poměrně dlouhá slova. Tyto jazykové prostředky mají v zásadě stejnou funkci jako pomocná slova jiných jazyků (např. předložky, podřadicí spojky), neboť dokáží vyjádřit osobu, posesivitu či adverbiální významy. Synonymie společně s homonymií afixů je tomuto typu cizí a to z důvodu jejich neměnnosti, kdy se mohou analogicky připojit k jakémukoli kořenu slova (výjimkou nebývají ani sufixy u jmen či pádové sufixy u sloves), což logicky vede k nerozlišování slovních druhů, a to z důvodu možnosti zaujmout jakoukoli syntaktickou roli ze strany různých lexikálních jednotek. V případě, že se nerozlišují slovní druhy, souvisí s tím skutečnost neexistence závislých vět, neboť určité sloveso může mít v závislé pozici také deklinační sufixy a četné afixy, které mohou vyjadřovat různé druhy infinitivů, participií či gerundií. Podstatou věty je nulový nominativ a pevný slovosled, který v první řadě souvisí s nedostatečnou kongruencí. Nová slova, lexémy, se tvoří především pomocí odvozovacích morfémů.⁴⁰

c) FLEXIVNÍ TYP

Nejpodstatnější vlastností tohoto typu je redukce koncovek vedoucí k existenci pouze jedné, ve své podstatě velmi důležité koncovky, jež se připojuje ke kmeni, čímž slovo gramaticky zařadí. Koncovka je u různých slov odlišná, díky čemuž lze rozlišit slova dle jejich syntaktických a sémantických vlastností, což souvisí s velmi ostrým rozlišením slovních druhů. Slova lze v reálných jazycích nadále ještě rozdělit podle rodů a

³⁹ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, st. 976-977, 987 – 988, 1250, 1270

⁴⁰ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, st. 974, 987, 1250, 1268-1269

slovních tříd, jak můžeme uvést na příkladě většiny indoevropských jazyků, jejichž jazykový systém staví na femininech, neutrech a maskulinech, v nichž se navíc v některých slovanských jazycích vyskytuje zásadní protiklad mezi rodem životným a neživotným. Slovesa lze rozčlenit do tranzitiv a intransitiv (např. kavkazské jazyky).

Při slovo tvorbě se využívá přenesení slova do jiné slovní třídy, ale v evropských jazycích je tento princip zastáván jen z části (např. změna rodu substantiva: equus – equa/kůň – klisna, lulius – lulia, port. gato – gata/kocour – kočka). Odvozovací prvky v ideálním konstruktu téměř chybí, takže pokud v reálném jazyku přece jen existují, jsou od koncovek jednoznačně odlišeny (tento typ tedy není nakloněn složeninám).

Vzhledem k faktu, že má slovo pouze jednu koncovku, může tato vyjadřovat více než jednu funkci, čímž dochází ke kumulaci funkcí a otevření prostoru homonymii a synonymii. Díky tomuto bohatému repertoáru koncovek a rozvinuté kongruenci je tento typ příznivý volnému slovosledu a díky velmi dobrému rozlišení slovních druhů také mnoha typům vedlejších vět.

Flexivní typ je známý například z latiny, češtiny a dalších slovanských jazyků.⁴¹

d) INTROFLEXIVNÍ TYP

Tento ideální myšlenkový konstrukt je charakteristický ohýbáním slova uvnitř kmene, kde výraznou roli hrají interfixy. Ačkoli je snad na první pohled podoben typu flexivnímu, za jehož podtyp je občas považován, je velmi důležité si ihned od počátku uvědomit, jak rozdílné ve své podstatě oba konstrukty jsou. Zatímco u typu flexivního dochází ke hromadění významů v koncovkách, introflexivní typ je hromadí přímo v kořeni slova, tedy rozbíjí morfém a vkládá jiný foném či fonémy, čímž dává původnímu morfému jiný význam (například německé slovo *Brüder*/bratři vyjadřuje nejen substantivum bratr, ale zároveň také množné číslo). Pomocí

⁴¹ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994), Dodatky a Bibliografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, st. 976, 987, 1251, 1269

introflexe se snadno rozlišují slovní druhy a tvoří nová slova. V otázce slovosledu či vedlejších vět se podobá typu flexivnímu.

Ačkoli se v reálných jazycích neprosazuje do takové míry, aby byl považován za dominantní typ některého z nich, v semitských jazycích se uplatňuje ve velké míře, neboť prostupuje celými jejich jazykovými systémy. Podstatnou roli hraje rovněž v jazycích berberských, keltských, germánských a v neposlední řadě také v tibetštině.⁴²

e) POLYSYNTETICKÝ TYP

Nejnápadnějším rysem tohoto typu je velké množství kompozit, což má za výsledek existenci velkého množství dlouhých slov. Je nepříznivý formálnímu vyjádření gramatických funkcí, jak dokládá velmi tenká hranice mezi lexikálními a gramatickými morfémy (formémy). Sémantické elementy nahrazují formální slova, afixy a koncovky. Slovní druhy se nerozlišují, v jazykovém systému nedochází ani k deklinacím ani ke konjugacím. Homonymie a synonymie se připouští.

Co se větných konstrukcí týče, je jejich podstatou, vzhledem k neexistenci kongruence, pevný slovosled a vedlejší věty jsou řešeny skrze kompozita (například stará indiština „jehož přemožitel je Indra – *Indra-sátru*).

Polysyntetický typ se nachází především v čínštině, dále v siamštině, vietnamštině, thajských jazycích, v menší míře poté v japonštině či korejštině. Z evropských jazyků je nejsilněji zastoupen v němčině či v ugrofinských jazycích, jako je například maďarština či finština.⁴³

⁴² SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo II. díl (1951 – 1963)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, studie *Typ češtiny*, st. 505-506 a SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994)*, *Dodatky a Bibliografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, st. 977 – 978, 988, 1251, 1271

⁴³ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo II. díl (1951 – 1963)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, studie *Typ češtiny*, st. 506 - 508 a SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994)*, *Dodatky a Bibliografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004, st. 977, 988, 1249, 1270 – 1271

Žádná lingvistická studie se neobejde bez detailního vymezení pojmů a tato práce není výjimkou. Jednotlivé pojmy jsou definovány následovně:⁴⁴

Morfém je většinou chápán jako minimální funkční jazyková jednotka, která je nositelem významu, přičemž jeho skutečná realizace je nazývána **morfem**, jehož alternace, lépe řečeno jeho varianty či realizace, se nazývají **alomorfy** (např. morfém *bůh* může mít různé alomorfy: *bůh*, *boh-a*, *boh-ovi*, *boh-a*, *bož-e*, *boh-em*,... Čeština jich může mít až k deseti na jeden kořen: *říc-t*, *řík-at*, *řek-l*, *na-řk-nout*, *řeč-ník*).

Lexikální morfém neboli **lexém** má z formálního hlediska tři hlavní podtypy:

- a) pouhý **kmen**, slovní základ, bez jakékoli slovotvorné přípony, kdy je shodný s kořenem slova (např. *les*, *lov*, *plat*, *řeč*, *zvěd*, ...)
- b) kmen s dvěma a více kořeny, kdy se jedná především kompozita (např. *lido-jed*, *daleko-hled*, ...)
- c) kmen rozložený v kořen a afix (např. *zed-ník*, *uči-tel*, *kov-ář*, *lov-ec*, ...).

Gramatický význam nese tzv. **gramatický morfém**, kterým může být jak *afix*, tak také *desinence*, jindy také nazývaná *flekční morfém*, která v morfologii slouží za ukazatele rodu a čísla substantiv, adjektiv a některých portugalských zájmen.

Afixy se mohou dělit na sufixy, prefixy, infixy, interfixy a cirkumfixy. **Sufix** (přípona) následuje za kořenem slova (např. *dom-u*), zatímco **prefix** (předpona) mu předchází (např. **nej**-mladší). **Infix** (někdy také vpona) je charakterizován jako konsonantický afix, který přímo vstupuje do kořene (př. lat. *vi-n-co*/vítězím, kde kořenem je, vzhledem slovům *victus* či *victor*/vítěž, *vic-*) a **interfix** (též jinak nazývaný vnitřní flexe) je afix tvořený vokály vstupující mezi konsonanty kořenu (př. arab. *kalb/pes* – *kiláb*/psi, kde kořenem je *k-l-b* nebo *kitáb/kniha* – *kutub*/knihy, kde kořenem je *k-t-b*). **Cirkumfix**, jak již jeho název napovídá, „obklopuje“ kořen slova (např. **po**-*les-í*). Termín **koncovka** se často stírá s pojmem sufix, ačkoli je mezi nimi podstatný rozdíl, který tkví v její schopnosti zastávat funkce připojené za kořen slova kumulativně, zatímco sufix toho schopen není.

⁴⁴ ČERMÁK, František. *Jazyk a Jazykověda. Přehled a Slovníky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011 a ERHART, Adolf. *Základy Jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990

Homonymie formálních elementů je náhodné vyjádření zcela odlišných funkcí jedním prostředkem, naopak při **synonymii** je jedna funkce vyjádřena různými prostředky. Oba tyto jevy jsou časté ve flexivním a introflexivním jazykovém typu, kde je právě podporuje mnohofunkčnost formémů, kdežto v aglutinačním a izolačním typu se téměř nevyskytují. **Supletivismus** je jev alomorfie založené na etymologicky nepříbuzných základech a **kongruence** značí gramatickou shodu mezi jednotlivými slovy (např. otcův dům, nikoli otcova dům).

4. Komparativní popis vývoje substantiv a adjektiv

Neměnnost. Právě touto vlastností neoplývá žádný živý jazyk, ba právě naopak, nestabilita a dynamický rozvoj jsou adekvátními výrazy pro popis jejich chování nejen v průběhu staletí. Řeč není nyní pouze o změnách jejich slovní zásoby, ale především o diferenciaci jejich jednotlivých stadií a rovněž také o jejich přeměně z jedné kombinace jednotlivých jazykových typů do druhé.

V následujících dvou podkapitolách se zaměřuji na zevrubný morfologický vývoj dvou vybraných slovních druhů a na jejich inklinaci k jednotlivým jazykovým typům během jejich transformace z klasické latiny do moderní portugalštiny, tudíž není v žádném případě opomenut diachronní pohled, jenž je doplněn pohledem synchronním a snahou o výhled brazilské portugalštiny na základě Gabelentzovy spirály.

Ačkoli se zaměřuji především na morfologii, v žádném případě nevyklučuji přesah do syntaxe, a to z důvodu jejich pevného spojení, především co se týká pádosloví klasické latiny.

Než k jednotlivým ohebným druhům přistoupím, budu pojednávat o nepostradatelné součásti portugalského jazyka, jímž je člen, bez něhož nelze v typologickém popisu pokračovat.

4.1. Člen

Člen, související s gramatickou kategorií určenosti, je v dnešní době považovaný za nesamostatný slovní druh, operátora, a zároveň sémanticky polyfunkční satelitní morfém, který především pomáhá identifikovat substantiva společně s jejich rodem a číslem, což jej zařazuje mezi důležité prostředky textové koheze.⁴⁵ Takto definovanou součást portugalského jazyka samotná klasická latina na jednu stranu neznala, avšak na druhou stranu je pravdou, že pokud chtěla nějakým způsobem specificky determinovat nějaké podstatné jméno, využívala k tomu

⁴⁵ ZAVADIL, Bohumil; ČERMÁK, Petr. *Mluvnice Současné Španělštiny*. Praha: Karolinum, 2010, st. 146

demonstrativního zájmena *ille* a jeho variant, výrazu, z něhož se posléze skrze vulgární latinu vyvinul určitý člen do podoby, v jaké jej známe dnes.

Aby bylo možné zodpovědět otázku, za jakých okolností a proč vůbec vznikl, je podstatné si uvědomit některé souvislosti týkající se výsledků změn klasického deklinálního systému. Tyto změny měly za následek celkem dvě nezanedbatelné skutečnosti, a sice, že první dvě deklinace klasické latiny zanechaly v dnešní portugalštině, podobně jako v dnešní španělštině či italštině, výrazné stopy, především co se týče substantiv ženského a mužského rodu majících za desinenciální exponent *–a* a *–o*: *filia* > *a filha*/dcera, *lupus* > *o lobo*/vlk, *amicus* > *o amigo*/přítel, a dále, že ze třetí deklinace portugalština získala slova zakončená souhláskou či *–e*, jako například: *nomen* > *o nome*/jméno, *sol* > *o sol*/slunce, a další. Substantiva zakončená jinak než desinencí *–o* a *–a* bylo potřeba nějakým způsobem rodově rozlišit, což vedlo k užívání demonstrativních zájmen nebo čísla „jeden“ před podstatným jménem: *illa fonte*/ten pramen, *unu monte*/jedna hora, čímž vznikl člen určitý a neurčitý, klasické latině neznámý.

Určitý člen tedy vyšel z akuzativu čtyř forem diferencovaných v čísle a rodě: *illum*, *illam*, *illos*, *illas*. Ty se změnily v *lo*, *la*, *los*, *las* a většinou se vkládaly před výraz končící samohláskou: *vejo lo cavalo*/vidím (toho) koně, *vende la casa*/prodává (ten) dům. Následně odpadlo intervokální *–l–*, čímž vznikly tvary členu současné portugalštiny: *o*, *a*, *os*, *as*/ten, ta, ti, ty. *Člen neurčitý* vzešel, podobně jako ostatní ohebné slovní druhy, mimo slovesa, z tvarů akuzativu singuláru a plurálu, jak zobrazuje následující tabulka:

určitý člen	neurčitý člen
latina > portugalština	latina > portugalština
<i>illum</i> > <i>lo</i> > <i>o</i>	<i>ūnum</i> > <i>um</i>
<i>illam</i> > <i>la</i> > <i>a</i>	<i>ūnam</i> > <i>uma</i>
<i>illos</i> > <i>los</i> > <i>os</i>	<i>ūnōs</i> > <i>uns</i>
<i>illās</i> > <i>las</i> > <i>as</i>	<i>ūnās</i> > <i>uma</i>

Tyto nové jazykové skutečnosti se během staletí zafixovaly tak silnou měrou, že se dochovaly až do dnešní doby, tudíž v moderní portugalštině existují čtyři formy určitého členu a čtyři formy neurčitého členu, v nichž můžeme pozorovat určitou váhu aglutinačního rysu projevujícího se v jejich morfologické stavbě, kde jeden gramatický morfém vyjadřuje rod zatímco ten druhý číslo.

	určitý člen		neurčitý člen	
	singulár	plurál	singulár	plurál
maskulinum	<i>o</i>	<i>os</i>	<i>um</i>	<i>uns</i>
femininum	<i>a</i>	<i>as</i>	<i>uma</i>	<i>umas</i>

Všeobecně lze říci, že se prvního typu členu používá v případě, že čtenář či posluchač již o určité věci slyšel a je mu nějakým způsobem známá, zatímco naopak jeho druhý typ principiálně zastává funkci představit čtenáři či posluchači nějakou bytost či objekt, o níž ještě nebyla řeč. Je až neuvěřitelné, jak obrovské množství funkcí dokáží tyto poněkud malé jazykové jednotky zastávat a právě z tohoto důvodu je zde jejich následující výčet omezen pouze na ty, které mají nějakou spojitost s jazykovou typologií.

Určitý člen je schopen rozlišit rod společně s množným číslem, dvě jmenné kategorie, které nemusejí být vždy explicitně v substantivu vyjádřené, jak dokládá kapitola 4.2.3. Dále je schopen rozlišit význam u výrazů majících stejný tvar: **a** *capital*/hlavní město – **o** *capital*/kapitál či rozlišit komparativ od superlativu: *ela é* **o** *mais linda*/ona je krásnější – *ela é* **a** *mais linda*/ona je nejkrásnější. *Neurčitý člen* je rovněž schopen rozlišit rod a číslo podstatného jména stejně jako význam slov identického tvaru, avšak není nositelem žádné funkce při stupňování adjektiv, při tvorbě superlativu.

V případě, že oba členy stojí v blízkosti specifických předložek, dochází k tzv. *krázi*, tedy k procesu, v němž se předložka těsně připojí k danému členu a nabývá tak nových tvarů i funkcí. Typologicky lze tuto situaci vyhodnotit jako izolaci, na straně vyjádření pádu příslušného

substantiva, a navíc také jako aglutinaci, na straně celkového tvaru předložky zahrnující v sobě pád, číslo i rod.

člen určitý/neurčitý		o/um	a/uma	os/uns	as/umas
předložka	<i>ad</i> > a /do, na, u, v	<i>ao</i> /0	<i>à</i> /0	<i>aos</i> /0	<i>às</i> /0
	<i>de</i> > de /z	<i>do</i> /dum	<i>da</i> /duma	<i>dos</i> /duns	<i>das</i> /dumas
	<i>in</i> > em /v, na, u	<i>no</i> /num	<i>na</i> /numa	<i>nos</i> /nuns	<i>nas</i> /numas
	<i>pro</i> > por /po, skrze, kolem	<i>pelo</i> /0	<i>pela</i> /0	<i>pelos</i> /0	<i>pelas</i> /0

V případě typologického zhodnocení obou členů je potřeba vzít v úvahu velmi podstatný fakt, a sice že jimi klasická latina v dnešním slova smyslu nedisponovala, neboť byly jejich funkce zastávány skrze velké množství koncovek, které se z vulgární latiny časem pozvolna vytrácely a ukazovací zájmena počala přebírat funkce nově vznikajícího určitého členu a číslovka „jeden“ funkce členu neurčitého. Tato skutečnost bezesporu dokládá inklinaci lidové latiny k izolačnímu typu, jenž rozhodně není cizí ani jednomu z jejích potomků, portugalštině.

Na druhou stranu lze v současnosti ve vnitřní stavbě členů pozorovat určitou váhu aglutinačního rysu projevujícího se v jejich morfologické stavbě a také ve tvarech členů spojených předložkou, kde jeden gramatický morfém vyjadřuje rod zatímco ten druhý číslo.

Jak již bylo výše zmíněno, oba členy jsou nepostradatelnými prostředky pro správnou kohezi textu, neboť vždy kongruují s příslušným podstatným jménem, což potvrzuje existenci flexivního typu.

4.2. Substantivum

Substantivum neboli podstatné jméno slouží k pojmenování osob, míst, institucí, věcí v obecném smyslu, znalostí, představ, pocitů a stavů. Ze syntaktického hlediska může zastávat funkci podmětu, předmětu, přístavku, doplňku, původce děje trpného rodu a navíc může být součástí příslovečného určení místa.

Podstatná jména latiny i portugalštiny lze rozdělit do celkem šesti podkategorií:

- a) *substantiva konkrétní* označující fyzicky existující předměty či skutečnosti, jako např. kočka, pes, matka etc.
- b) *substantiva abstraktní* popisující pocity, stavy mysli, představy etc.
- c) *substantiva vlastní* vázaná k jedné určité osobě, zemi či městu, např. Pavel, Brazílie, Praha
- d) *substantiva obecná* jako např. přístav, syn, člověk, zvíře etc.
- e) *substantiva hromadná* neboli *kolektiva*, *singularia tantum*, která ačkoli jsou po morfologické stránce vyjádřena jednotným číslem, zahrnují v sobě více jedinců tvořících určitou skupinu, např. rodina, armáda, smečka (vlků) a jiná
- f) *substantiva pomnožná* neboli *pluralia tantum* mající množné číslo pro vyjádření také jednotného čísla, např. nůžky, vrata

4.2.1. Substantivum v klasické latině

Klasická latina je známá především díky své perfektní, propracované, zároveň však poněkud složité struktuře. Ne jinak je tomu rovněž v otázce podstatných jmen, jak prokáže následující stať.

Substantiva jsou známá svou jmennou flexí a jsou rozdělena do celkem pěti jmenných tříd – deklinací, kde hrají důležitou roli tři kategorie: pád (*cāsus*), číslo (*numerus*) a rod (*genus*). Ten budeme považovat za kategorii lexikální, nikoli gramatickou, a to z důvodu neexistence žádného formálního prvku na lexému, který by jej zcela jasně explicitně vyjadřoval. Vzhledem k tomuto tvrzení je podstatný fakt, že je pro správné určení rodu

potřeba kongruence mezi daným substantivem a ostatními větnými členy na něm závislými, což je považováno za flexivní rys.

Klasická latina rozlišovala celkem tři **kategorie rodu**, maskulinum, femininum, neutrum, které však nelze považovat za synonymum pro biologický rod, ačkoli se s ním někdy kryjí. Při bližším zkoumání poměru gramatického rodu s pohlavím lze rozlišit čtyři skupiny jmen:

a) *heteronyma*, kde je každé pohlaví označeno zvláštním slovem (*pāter* – *māter*/otec – matka, *ariēs* – *ovis*/beran – ovce,...)

b) *mōbillia* (přechylná) mající sice jiný tvar, ale tentýž kořen slova, např. *magister* – *magistra*/učitel – učitelka, *rēx* – *rēgīna*/král – královna,...

c) *commūnia* (obourodá), kde je obojí pohlaví označováno pouze jedním slovem, které je v souvislosti s kongruencí s adjektivem maskulinem nebo femininem, jak uvádí příklad *cīvis bonus* – *cīvis bona*/dobrý občan-dobrá občanka

d) *epicoena* (pospolná) se od jmen obourodých liší tím, že vyjadřují oba rody zároveň, ale gramaticky existuje jen jeden, tedy *aquila* může znamenat jak orel, tak orlice.⁴⁶

Číslo je dvojí: jednotné (*numerus singulāris*) a množné (*numerus plūrālis*), které během vývoje latiny zatlačilo do pozadí číslo dvojné (*numerus duālis*), z něhož se zachovaly pouze zbytky u číslovky *duo/dva* a *ambo/oba*, což je z typologického hlediska bráno jako úbytek flexivnosti a prosazování se izolačního rysu. Singulárem bývá označována jedna pouhá věc, např. syn, dcera, stůl, dům etc., a plurál slouží k vyjádření početnosti jak osob, věcí, tak i různých jevů, např. stoly, domy, lásky etc. Existují rovněž substantiva, spadající do skupiny nesoucí název *substantiva hromadná* neboli *kolektiva*, *singularia tantum*, která ačkoli jsou po morfologické stránce vyjádřena jednotným číslem, vyjadřují určitou skupinu jedinců či věcí, např. hejno (ryb), listí, kamení. Dále naopak existují, substantiva pomnožná, tedy *pluralia tantum*, která jsou co do tvaru množná, ale mohou označovat rovněž jednotné číslo, např. nůžky, plíce, prsa, ústa, vrata, záda, v latině například *nuptiae*/svatba, *divitiae*/bohatství, *tenebrae*/tma, etc. Opomenout nelze ani slova, která

⁴⁶ NOVOTNÝ, František a kolektiv. *Základní Latinská Mluvnice*. Praha: H a H, 1992, st. 22-24

v závislosti na vyjádřeném čísle mění svůj význam, jako například *littera*, mající v singuláru význam *písmeno*, zatímco v plurálu se jedná o *dopis*.

Pády jsou mluvnickou kategorií zaujímající význačné místo ve flexivních jazycích, kde jsou podstatné pro tvoření vět a jejich syntaktických vztahů. Vzhledem k jasnému označení pádu na koncove a ke kongruenci jednotlivých větných prvků existuje v těchto jazycích prostor pro volný slovosled, který naopak není možný v jazycích izolačního typu, jakým je například samotná portugalština vyjadřující pády předložkami, tedy formálními slovy, čímž se od latiny podstatně liší.

V klasické latině se rozlišuje celkem šest pádů, jmenovitě nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ a ablativ, který v latině přijímá rovněž funkci instrumentálu existujícího v češtině.

Nominativ, mluvnický pád vyjadřující základní tvar substantiva, může ve větě plnit funkce podmětu, jmenného přísudku, shodného doplňku, přívlastku, přístavku a navíc má schopnost vytvářet vazbu dvojího nominativu či nominativu s infinitivem.⁴⁷ Společně s pátým pádem je považován za pád přímý neboli *cāsūs rectī*, zatímco ostatní za pády nepřímé, tedy *cāsūs oblīquī*.

Vokativ se používá při zvolání či oslovení a bývá častokrát spojen s citoslovcem „o“, což je izolační rys: *O navis, referent in mare te novi fluctus*/Ó lodi, zanesou tě do moře nové vlny. Kromě jedné výjimky, kterou je II. deklinace, v níž získávají podstatná jména mužského rodu koncovku –e, se vždy shoduje s prvním pádem.

Genitivem se vyjadřuje především náležitost k někomu či k něčemu, a to jak ve smyslu vlastnictví, tak ve smyslu přeneseném. Klasická latina rozlišuje genitiv přívlastňovací (*genitivus possessivus*), vyjadřující náležitost či vlastnictví jako takové, např. *domus mei patris*/dům mého otce, genitiv vlastnosti (*genitivus qualitatis*), jehož podstatou je určení míry či druhu, např. *puer decem annorum*/desetiletý hoch, *vir magni ingenii*/muž velikého nadání, genitiv hodnoty (*genitivus pretii*), např. ve větě *Amicitiam tuam pluris duco quam omnem pecuniam*./Cením si tvého přátelství za více než všechny peníze. Dále pak genitiv vysvětlovací

⁴⁷ NOVOTNÝ, František a kolektiv. *Základní Latinská Mluvnice*. Praha: H a H, 1992, st. 137

(*genitivus explicativus*), množství nebo celku (*genitivus partitivus*), např. v *libra olei/libra oleje* a konečně genitiv podmětový (*genitivus obiectivus*) a předmětový (*genitivus subiectivus*), jejichž rozdíl je častokrát chápán až z kontextu, jak uvádí příklad *amor patris*, což se dá přeložit dvěma způsoby, a sice jako *láska otcova* či *láska k otci*.

Dativ vyjadřuje osobu či věc, vůči které se něco děje. Rozlišují se dativ prospěchu a neprospěchu (*dativus commodi a incommodi*), např. *locum diligere castris*/vybrat místo pro tábor, *causa lacrimis*/podmět pro slzy, dativ mravní, více známý pod názvem etický dativ (*dativus ethicus*), kterým se mluvčí více projevuje či větší silou vyzývá osobu, k níž mluví, k odpovědi, např. *Quid mihi Celsus agit?*/Co mi dělá můj Celsus? Existuje také dativ zřetelový, např. ve větě *Suum cuique pulchrum est.*/Každému je své krásné., a dativ původce (*dativus auctoris*), který vyjadřuje původce děje v trpném rodě, např. *Decretum est mihi cras proficisci.*, což doslova znamená: *Je ode mne rozhodnuto* zítra odcestovat, tedy: Jsem rozhodnut zítra odcestovat. Posledním známým dativem je dativus possessivus vyjadřující stav, kdy „něco je pro někoho“, např. ve slovním spojení: *nomen dare aliqui*/dát někomu jméno.

Akusativem se často vyjadřuje přímý předmět, k němuž se vztahuje slovesný děj. Verba, která se s ním pojí, se nazývají tranzitivní, ta ostatní pojící se s jinými pády nesou název intranzitivní. Existují čtyři základní druhy, a to akuzativ směru, ukazující směr: *domum ire*/jít domů, akuzativ zvolací: *Oh, me miserum*/Ach, já ubohý, akuzativ rozsahu, který se může týkat míry, kdy se odpovídá na otázky „jak dlouhý?“, „jak vysoký?“ etc., či času, kdy míra vychází z odpovědi na otázku „jak dlouho?“, např. *Quot annos natus est?*/Kolik je ti let? Posledním typem je akuzativ předmětový (*accusativus obiectivus*), v němž lze dále pozorovat tři podtypy: akuzativ vnějšího předmětu, např. *vitam describere*/popisovat život, akuzativ výsledku, např. *domum aedificare*/stavět dům a konečně akuzativ obsahu, který mívá často stejný kmen jako sloveso, s nímž se pojí, příkladem může být *vitam vivere*/žít život. Je zajímavé, že se některé původně akuzativy obsahu postupem času vyvinuly v adverbia, jako např. *multum*/mnoho, *paulum*/málo, *tantum*/tolik.

Ablativ je výsledkem splynutí tvarů a významů tří pádů, a to ablativu odlukového (*ablativus separativus*), jehož otázka zněla „odkud?“, ablativu lokativního, což byl pád místa, a *instrumentálního*, pádu nástroje, prostředku. Existuje ablativ směru, původu, srovnávací, místní, časový, průvodový, způsobový, vlastnosti, nástroje a prostředku, příčiny, vztahu a míry.⁴⁸

Klasická latina rozděluje substantiva do pěti **deklinací**, z nichž každá má nejen jednotné číslo, ale rovněž číslo množné. Základem skloňování je připínání koncovky ke kmeni, čímž slovo nabývá nového významu. Substantiva se dělí podle kmenového zakončení na *souhláskové*, jež vesměs patří ke III. deklinaci, a *samohláskové*, které patří především k deklinacím I, II. IV. a V., ale výjimkou také nejsou slova III. deklinace, neboť ta obsahuje oba typy kmenu, je považovaná za smíšenou.

I. deklinace, znázorněná v následující tabulce, je tedy čistě samohlásková, její kmenovou koncovkou je –a a za vzor se všeobecně bere podstatné jméno *žena*, tedy *fēmina*. Převážně se jedná o feminina, ale spadají sem také jména mužských bytostí, jako je např. *poeta*/básník.

pád	singulár	plurál
nom.	fēmin- <i>a</i>	fēmin- <i>ae</i>
gen.	fēmin- <i>ae</i>	fēmin- <i>arum</i>
dat.	fēmin- <i>ae</i>	fēmin- <i>īs</i>
ak.	fēmin- <i>am</i>	fēmin- <i>ās</i>
vok.	fēmin- <i>a</i>	fēmin- <i>ae</i>
abl.	fēmin- <i>ā</i>	fēmin- <i>īs</i>

Do II. deklinace, jejíž kmenovou samohláskou je –o/–e, spadají především podstatná jména mužského a středního rodu, ale výjimkou nejsou ani feminina – názvy ženských bytostí, stromů, zemí, ostrovů a měst, např. *pōpulus alta*/vysoký topol, *Rhodus*, *Aegyptus*, *Corinthus*, etc. Následující tabulka zobrazuje II. deklinaci, kde za vzor neuter klasicky

⁴⁸ NOVOTNÝ, František a kolektiv. *Základní Latinská Mluvnice*. Praha: H a H, 1992, st. 136-168

slouží *verbum*/slovo a za vzor maskulin *servus*/otrok společně s *puer*/chlapec, který má nulovou koncovku -0, a to jak v nominativu, tak také ve vokativu, kde se u jmen skloňujících se podle *servus* nachází koncovka -e.

	maskulina				neutra	
pád	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
nom.	serv-us	serv-ī	puer-0	puer-ī	verb-um	verb-a
gen.	serv-ī	serv-ōrum	puer-ī	puer-ōrum	verb-ī	verb-ōrum
dat.	serv-ō	serv-īs	puer-ō	puer-īs	verb-ō	verb-īs
ak.	serv-um	serv-ōs	puer-um	puer-ōs	verb-um	verb-a
vok.	serv-e	serv-ī	puer-0	puer-ī	verb-um	verb-a
abl.	serv-ō	serv-īs	puer-ō	puer-īs	verb-ō	verb-īs

Substantiva III. deklinace mají kmeny jak souhláskové, tak samohláskové, tzv. „*i-kmeny*“, a při jejich studiu je potřeba zapamatovat si vedle prvního pádu také pád druhý vzhledem k možným alternacím v jejich kmenech. Maskulina a feminina souhláskových kmenů mají společný vzor, a sice *victor*/vítěz, zatímco neutra svůj vlastní, *corpus*/tělo. Ve většině případů „*i-kmenů*“ platí, že substantiva mužského a ženského rodu nevykazují oproti souhláskovým kmenům v nominativu a genitivu singuláru různé tvary, avšak v genitivu plurálu vnáší za kmen koncovku -*ium*, nikoli tedy pouhé -*um*. Obzvláště jiná jsou neutra⁴⁹ patřící k těmto kmenům, neboť v nominativu, akuzativu a vokativu singuláru nesou jako jediná koncovku -e a v ablativu -ī. Nominativ, akuzativ, vokativ plurálu jsou charakterizovány koncovkou -*ia* a genitiv množného čísla se shoduje s genitivem maskulin a feminin patřících mezi „*i-kmeny*“.

⁴⁹ existují také slova odlišného rodu, která se skloňují podobně jako tako neutra, avšak s tím rozdílem, že se v nom. a vok. sg. skloňují podle vzoru *civis*, zatímco jejich akuzativ nese koncovku -*im*, např. *sitis*/žízeň f., *tussis*/kašel f.

	pád	M./F.	N.	M./F. (i-kmeny)	N. (i-kmeny)
singulár	nom.	victor- <i>0</i>	corpus- <i>0</i>	cīv- <i>is</i>	mar- <i>e</i>
	gen.	victōr- <i>is</i>	corpor- <i>is</i>	cīv- <i>is</i>	mar- <i>is</i>
	dat.	victōr- <i>ī</i>	corpor- <i>ī</i>	cīv- <i>ī</i>	mar- <i>ī</i>
	ak.	victōr- <i>em</i>	corpus- <i>0</i>	cīv- <i>em</i>	mar- <i>e</i>
	vok.	victor- <i>0</i>	corpus- <i>0</i>	cīv- <i>is</i>	mar- <i>e</i>
	abl.	victōr- <i>e</i>	corpor- <i>e</i>	cīv- <i>e</i>	mar- <i>ī</i>
plurál	nom.	victōr- <i>ēs</i>	corpor- <i>a</i>	cīv- <i>ēs</i>	mar- <i>ia</i>
	gen.	victōr- <i>um</i>	corpor- <i>um</i>	cīv- <i>ium</i>	mar- <i>ium</i>
	dat.	victōr- <i>ibus</i>	corpor- <i>ibus</i>	cīv- <i>ibus</i>	mar- <i>ibus</i>
	ak.	victōr- <i>ēs</i>	corpor- <i>a</i>	cīv- <i>ēs</i>	mar- <i>ia</i>
	vok.	victōr- <i>ēs</i>	corpor- <i>a</i>	cīv- <i>ēs</i>	mar- <i>ia</i>
	abl.	victōr- <i>ibus</i>	corpor- <i>ibus</i>	cīv- <i>ibus</i>	mar- <i>ibus</i>

Podle IV. deklinace, jejíž kmenovou samohláskou je *-u*, se skloňují substantiva končící v nominativu singuláru na *-us* a v genitivu na *-ūs*, přičemž jsou většinou maskuliny, ale z části také femininy, jako např. *domus*/dům, *acus*/jehla, *manus*/ruka, a další. Neutra charakterizuje v nominativu singuláru koncovka *-ū*, v genitivu *-ūs* a vzhledem ke skutečnosti, že jsou to v rámci jednotného čísla jediná možná zakončení, lze říci, že vykazují značně izolační rys. V množném čísle je poté situace do značné míry jiná, nabývají více tvarů.

Do V. deklinace, jejíž kmenovou samohláskou je *-e*, většinou spadají podstatná jména ženského rodu, pouze *diēs*/den a *meridiēs*/poledne jsou maskulina, pokud se nevyskytují ve slovních spojeních jako *diēs certa*/určitý den či *diēs cōstitutā*/stanovený den, kde jsou opět femininy.

		IV. deklinace		V. deklinace
	pád	M./F.	N.	F.
singulár	nom.	exircit- <i>us</i>	corn- <i>ū</i>	di- <i>ēs</i>
	gen.	exircit- <i>ūs</i>	corn- <i>ūs</i>	di- <i>ēī</i>
	dat.	exircit- <i>uī</i>	corn- <i>ū</i>	di- <i>ēī</i>
	ak.	exircit- <i>um</i>	corn- <i>ū</i>	di- <i>em</i>
	vok.	exircit- <i>us</i>	corn- <i>ū</i>	di- <i>ēs</i>
	abl.	exircit- <i>ū</i>	corn- <i>ū</i>	di- <i>ē</i>
plurál	nom.	exircit- <i>ūs</i>	corn- <i>ua</i>	di- <i>ēs</i>
	gen.	exircit- <i>uum</i>	corn- <i>uum</i>	di- <i>ēī</i>
	dat.	exircit- <i>ibus</i>	corn- <i>ibus</i>	di- <i>ēbus</i>
	ak.	exircit- <i>ūs</i>	corn- <i>ua</i>	di- <i>ēs</i>
	vok.	exircit- <i>ūs</i>	corn- <i>ua</i>	di- <i>ēs</i>
	abl.	exircit- <i>ibus</i>	corn- <i>ibus</i>	di- <i>ēbus</i>

Tabulky mimo deklinační systém rovněž zobrazují kumulaci dvou funkcí v jedné koncovce, a sice číslo a pád, což je považováno za flexivní rys. Tyto koncovky mohou být v některých pádech identické a záleží na tom, zdali se tak děje v rámci jednoho paradigmatu nebo zdali jejich stejná forma prochází skrze více paradigmat deklinačního systému. Z typologického hlediska se tedy rozlišuje *homonymie intraparadigmatická* a *interparadigmatická*, kdy první z jmenovaných se považuje za izolační rys, zatímco druhá je chápána jako projev rysu flexivního.

Homonymie intraparadigmatická se nejvíce rozvinula u neuter IV. deklinace jednotného čísla, kde mají všechny pády kromě genitivu stejné koncovky, v množném čísle k ní sice opět dochází, ale již nikoli tak dramaticky. Tento typ homonymie zachycují následující tabulky:

I. dekl.	<i>-a</i>	1. sg., 5. sg.
	<i>-ae</i>	2. sg., 3. sg., 1. pl., 5. pl.
	<i>-īs</i>	3. pl., 6. pl.

II. deklinace	<i>-um</i>	1. sg, 4. sg., 5. sg.
	<i>-ī</i>	2. sg., 1. pl., 5. pl.
	<i>-ō</i>	3. sg., 6. sg.
	<i>-a</i>	1. sg., 4. pl., 5. pl.
	<i>-īs</i>	3. sg., 6. pl.

III. deklinace	souhl. kmeny	<i>-ō</i>	1. sg., 4. sg., 5. sg.
		<i>-ēs</i>	1. pl., 4. pl., 5. pl.
		<i>-a</i>	1. pl., 4. pl., 5. pl.
		<i>-ibus</i>	3. pl., 6. pl.
	i-kmeny	<i>-is</i>	1. sg, 2. sg., 5. sg.
		<i>-e</i>	1. sg., 4. sg., 5. sg., 6. sg.
		<i>-ī</i>	3. sg, 6. sg.
		<i>-ēs</i>	1. pl., 4. pl., 5. pl.
		<i>-ia</i>	1. pl., 4. pl., 5. pl.
		<i>-ibus</i>	3. pl., 6. pl.

IV. deklinace	<i>-us</i>	1. sg., 5. sg.
	<i>-ūs</i>	2. sg., 1. pl., 4. pl., 5. pl.
	<i>-ū</i>	1. sg., 3. sg., 4. sg., 5. sg., 6. sg.
	<i>-ua</i>	1. pl., 4. pl., 5. pl.
	<i>-ibus</i>	3. pl., 6. pl.

V. dekl.	<i>-ēs</i>	1. sg, 5. sg., 1. pl., 4. pl., 5. pl.
	<i>-ēī</i>	2. sg., 3. sg.
	<i>-ēbus</i>	3.pl., 6. pl.

Homonymii interparadigmatickou zachycuje následující tabulka:

-a	1. dekl.	1. sg., 5. sg.
	2. dekl.	1. pl., 4. pl., 5. pl.
	3. dekl.	1. pl., 4. pl., 5. pl.
-ī	2. dekl.	2. sg., 1. pl., 5. pl.
	3. dekl.	3. sg., 6. sg.
-um	2. dekl.	1. sg., 4. sg., 5. sg.
	3. dekl.	2. pl.
	4. dekl.	4. sg.
-us	2. dekl.	1. sg.
	4. dekl.	1. sg., 5. sg.
-o	2. dekl.	1. sg., 5. sg.
	3. dekl.	1. sg., 4. sg., 5. sg.
-em	3. dekl.	4. sg.
	5. dekl.	4. sg.
-e	2. dekl.	5. sg.
	3. dekl.	1. sg., 4. sg., 5. sg., 6. sg.
-ēs	3. dekl.	1. pl., 4. pl., 5. pl.
	5. dekl.	1. sg., 5. sg., 1. pl., 4. pl., 5. pl.
-ibus	3. dekl.	3. pl., 6. pl.
	4. dekl.	3. pl., 6. pl.

Dále se rovněž v klasické latině uplatňuje *synonymie koncovek*, která je rysem flexivním, a zjednodušeně řečeno znamená, že jeden pád může být vyjádřen různými koncovkami:

singulár	nom.	-a, -us, -o, -um, -is, -e, -us, -ū, -ēs
	gen.	-ae, -ī, -is, -ūs, -eī
	dat.	-ae, -ō, -ī, -uī, -ū, -eī
	akuz.	-am, -um, -em, -ō, -e, -ū
	vok.	-a, -e, -o -um, -is, -e, -us, -ū, -ēs
	abl.	-ā, -ō, -e, -ī, -ū, -ē

plurál	nom.	<i>-ae, -ī, -a, ēs, -ia, -ūs, -ua</i>
	gen.	<i>-ārum, -ōrum, -um, -ium, -uum, -ērum</i>
	dat.	<i>-īs, -ibus, -ēbus</i>
	akuz.	<i>-ās, -ōs, -a, -ēs, -ia, -ūs, -ua</i>
	vok.	<i>= nom. pl.</i>
	abl.	<i>= dat. pl.</i>

Z hlediska morfonologie je potřeba ještě upozornit na alternace znělosti, které se v latinských substantivech občas objevují. Tuto změnu znělosti v substantivním kmenu lze demonstrovat na příkladu slova *lex* [leks], v němž při tvorbě genitivu sg. dochází, včetně alternace dlouhého a krátkého kmenového vokálu, ke změně neznělého konsonantu na znělý – *lēgis*. Dále z morfonologického hlediska nejsou morfematické švy identické se švy slabičnými. V latině se také uplatňuje alternace morfologická – ablaut, např. střídání plného e-stupně s redukovaným: *pater* ~ *pat-0-r-is*, *mater* ~ *mat-0-r-is*. Veškeré tyto morfonologické a morfologické alternace jsou klasickým příznakem flexivního rysu.

Slovotvorbu latina řešila především prostřednictvím aglutinace derivačních afixů ke kořeni slova nebo také pomocí konverze rodů, která je vlastní flexivnímu typu.

Slovosled byl v klasické latině volného charakteru vzhledem k deklinačnímu systému, jenž byl charakteristický mnoha koncovkami vyjadřující jednotlivé pády. Tento flexivní rys byl však doplněn také rysem izolačním, a to vzhledem k existenci intraparadigmatické homonymie, která vynucovala mezi jednotlivými větnými členy přítomnost kongruence, jež tuto izolaci oslabuje, neboť sama o sobě je projevem flexivního typu.

4.2.2. Substantivum ve vulgární latině

Ve vulgární latině došlo k výrazným morfologickým změnám, jež měly za následek snížení počtu rodů ze tří na pouhé dva, a sice maskulinum a femininum, s čímž souvisí nejen rekategorizace substantiv, ale také změna deklinačního systému, který se zjednodušoval, až

následně zcela vymizel. Portugalská substantiva se formovala na bázi akuzativu singuláru a naopak akuzativ plurálu dal základ množnému číslu, jež se dnes vyznačuje hojně využívaným desinenciálním exponentem –s.

Odhaduje se, že jako první se roztříštila IV. a V. deklinace, jejichž substantiva se většinou uchýlila k deklinaci I. či II., méně často k deklinaci III., respektive feminina IV. jmenné třídy se změnila na třídu I.: *socrus* > *a sogra*/tchyně, *nurus* > *a nora*/snacha, zatímco podstatná jména z V. deklinace asimilovala deklinace I. a III.: *materies*/látka, hmota > *a madeira*/dřevo, *facies* > *a face*/tvář, *fides* > *a fé*/víra. Navíc některá podstatná jména III. deklinace získala substitucí ženský rod: *seniore*/pán > *seniora*, dnes *a senhora*/paní, *leone*/lev > *a leoa*/lvice, a jiná. Vzhledem k tomu, že feminina II. deklinace využívala stejné koncovky jako maskulina II. deklinace, jichž existovalo nepoměrně více, přechýlila se právě do něj: *fraxinus* > *o freixo*/jasan.

Podstatná jména středního rodu se začala přechylovat do zbylých dvou rodů, čímž neutrum samo o sobě zaniklo, a to následujícími způsoby. Ta původně patřící ke II. a IV. deklinaci se stala maskuliny: *vinum* > *o vinho*/víno, *cornu* > *o corno*/roh, podobně jako ta z deklinace III., která v nominativu disponovala stejnou „koncovkou“, jakou měla substantiva mužského rodu II. deklinace v nominativu, tedy –us: *corpus* > *corpo*/tělo, *tempus* > *tempo*/čas, *pectus* > *o peito*/prsa. Jejich plurál se následně tvořil pomocí aglutinace exponentu –s, čímž vznikaly tvary *vinhos*, *cornos*, *corpos*, *tempos* a *peitos*, které odpovídají současné portugalské normě. Zjednodušení klasické latiny rovněž spočívalo v přechýlení neuter množného čísla do feminin singuláru I. deklinace, a sice z důvodu stejné koncovky –a. Takto nově zařazená substantiva poté získala nový plurál, a to opět pomocí aglutinace exponentu –s: *folium*/list – *folia*/listí > **folia*/list > *a folha*/list – *as folhas*/listy, *lignum*/dřevo – *ligna*/dříví, dřeva > *a lenha*/poleno – *as lenhas*/polena.⁵⁰

S rekatégorizací podstatných jmen a změnami deklinací souvisí také rozpad pádového systému, kdy se koncovky začaly různě zaměňovat, jak tomu bylo například v I. deklinaci, kde došlo ze všeho

⁵⁰ ALKIRE, Ti; ROSEN, Carol. *Romance Languages, a historical introduction*. New York: Cambridge University Press, 2010

nejdříve ke splynutí ablativu s nominativem rovnajícím se vokativu, což mělo v praxi za důsledek snížení počtu pádů ze šesti na tři, a sice nominativ, akuzativ a genitiv, jenž dále společně s dativem, s nímž původně sdílel společnou koncovku *-ae*, splynul s prvním pádem, kterému se jako poslední vyrovnal také pád čtvrtý, který celý sjednocovací proces ukončil odpadnutím finálního *-m*.

Dále původní pády nabývaly jiných funkcí či byly dokonce nahrazovány předložkami. Genitiv se tedy již od 2. stol. př. n. l. vyjadřoval pomocí předložky *de* pojící se se substantivem v ablativu: *grana de fico*/semeno fíku, poté v akuzativu: *monasterium de castas*/klášter jeptišek. Pozůstatek druhého pádu lze dnes vidět například ve slově *o terramoto*/zemětřesení, vzniknuvšího ze spojení *terrae motu*, tedy „pohyb země“. Během stejného století docházelo k nahrazení dativu předložkou *ad* pojící se se substantivem v akuzativu, ačkoli byl třetí pád někdy ještě používán gramaticky správně. Jednotlivé předložky, které byly v klasické latině závazně používány s tím či oním pádem, se začaly, oprostující se od veškerých strnulých gramatických pravidel, pojít především s akuzativem. Vznikaly tak obraty jako například *cum filios suos tres/s* jeho třemi syny, *cum discentes suos/s* jeho žáky, etc. Suma sumárum, okolo roku 400 n. l. používala vulgární latina pouze tři z původních pěti deklinací a dva pády, jak demonstruje následující tabulka⁵¹:

číslo	pád	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace
singulár	nominativ	capra/koza	mūrus/zed'	panis/chléb
	akuzativ	capra	mūru	pane
plurál	nominativ	capre/capras	mūri	panes
	akuzativ	capras	mūros	panes

Tyto tři deklinace ani dva pády již moderní portugalština nerozlišuje, tudíž jediné, co se v ní z klasických substantiv dochovalo je rozlišení mužského a ženského rodu zároveň s množným číslem.

⁵¹ ALKIRE, Ti; ROSEN, Carol. *Romance Languages, a historical introduction*. New York: Cambridge University Press, 2010, st. 188

4.2.3. Substantivum v portugalštině

Portugalské podstatné jméno, jež z funkčního hlediska dokáže zastávat mnoho větných členů, nejčastěji však podmět či objekt/předmět, lze formálně rozdělit do více částí, kde kořen společně se sufixy, kterých má současná portugalština nespočet, tvoří kmen, tedy slovotvorný základ slova, a kde je přítomný desinenční exponent čísla, pokud se dané podstatné jméno nachází ve tvaru množného čísla.

Před samotným typologickým popisem samotného portugalského substantiva je potřeba si ujasnit, zdali bude jeho **kategorie rodu** považována za kategorii gramatickou či lexikální.

Někteří lingvisté, mezi něž neodmyslitelně patří také významní portugalští jazykovědci *Celso Cunha* a *Lindley Cintra*, považují jmenný rod za kategorii gramatickou a berou tedy v úvahu *zakoňčení podstatného jména*, kdy maskuliny jsou především substantiva končící na nepřízvučné –o (*o livro*/kniha, *o lobo*/vlk,...) a femininy naopak jména končící na nepřízvučné –a (*a loba*/vlčice, *a mesa*/stůl,...). Toto jednoduché pravidlo však není platné za všech okolností, neboť existují také maskulina končící na –a, jako například *o poeta*/básník. Navíc portugalština disponuje také substantivy zakončenými na –s, které samo o sobě o rodu nic nevypovídá: *o lápis*/tužka, či podstatnými jmény končícími na –ão, –e, jež jsou oběma rodům společná, jako například ve slovech *o balcão*/balkón – *a educação*/výchova či *o estudante*/student – *a estudante*/studentka. Cunha a Cintra tvrdí, že takto zakončená substantiva v sobě obsahují morfém rodu, ale chybí jim morf, který by jej explicitně vyjadřoval. Nazývají jej *prázdný morf rodu*, k němuž ekvivalentně existuje také *prázdný morf čísla*, který se vyskytuje u podstatných jmen co do čísla neměnných: *o atlas* – *os atlas*, *o ónibus* – *os ónibus*/autobus(y).

Nám se však zdá výhodnější rod považovat za kategorii lexikální vzhledem k neexistenci nějakého formálního prvku na lexému, který by jej zcela jasně, explicitně vyjadřoval. Rod substantiva je tedy obsažen v daném slově a absolutně vyjádřen pomocí kongruujících slov na něm závislých, jimiž mohou být adjektiva, zájmena, člen nebo předložky

spojené se členem (viz *kráze* kap. 4.1.). Všeobecně lze tedy hovořit o izolaci doplněné rysem flexivním, který v sobě nese kongruence.

V dnešní portugalštině existují pouze dva jmenné rody, a sice maskulinum a femininum. Mužskému rodu náleží všechna substantiva, kterým lze předsunout člen „o“, a naopak k ženskému rodu patří jména, jež může předcházet člen „a“, jak uvádí příklady: *o aluno*/žák, *o pão*/chléb, *a casa*/dům, *a cadeira*/židle. V případě, že substantivum stojí ve větě či sousloví bez členu schopného definitivně určit jeho rod a je navíc následováno uniformním adjektivem, např. v *pai agradável*/příjemný otec, lze si k určení této kategorie dopomoci určitými pravidly týkající se významu samotného substantiva. Maskuliny jsou většinou mužská jména (*João, Fernando*,...), jimi vykonávaná funkce/profese (*rei*/král, *professor*/učitel,...), názvy zvířat mužského pohlaví (*cavalo*/kůň, *gato*/kocour,...) a názvy lunárních měsíců, světových stran, řek, jezer, hor, větrů, pohoří (*março*/březen, *o Norte*/sever, *Amazonas*/řeka Amazonka, *os Alpes*/Alpy,...). Femininy jsou v tomto případě jména žen a jimi vykonávané profese (*Maria, professora*/učitelka, *freira*/jeptiška,...), názvy zvířat ženského pohlaví (*gata*/kočka, *galinha*/slepice,...) a konečně názvy měst, ostrovů, jako například *a Braga*/Braga, *a Sicília*/Sicílie.

K formování portugalského feminina dochází hned několika způsoby. Prvním z nich je heteronymie, kde má každý člen lexikálně sémantické dvojce svůj vlastní kmen a významová příbuznost obou lexémů není nijak formálně signalizována: *o homem*/muž – *a mulher*/žena, *o pai*/otec – *a mãe*/matka, *o bode*/kozel – *a cabra*/koza či *o carneiro*/beran – *a ovelha*/ovce, etc.

Dále může docházet k aglutinaci sufixu *-a* ke kořeni podstatného jména mužského rodu končících na *-or*: *o cantor*/zpěvák – *a cantora*/zpěvačka, nebo k aglutinaci jiné derivační přípony *-triz*, která se upřednostňuje před již zmíněným *-a* u kořenů zakončených na *-dor* či *-tor*, jak ukazují následující příklady: *o actor*/herec – *a actriz*/herečka, *o imperador*/císař – *a imperatriz*/císařovna. Vůči maskulinu *o embaixador*/diplomat lze dokonce pomocí sufixů vytyčit dvě feminina s docela jinými významy, a sice *a embaixatriz*/manželka diplomata a *embaixadora*/diplomatka.

Aglutinační rys se rovněž projevuje v substantivech zakončených souhláskou, kdy se opět ke kořenu slova připojuje známé *–a*, např. *o camponês/venkovan* se mění v *a camponesa/venkovanka*. Substituce nastává poněkud častěji, což je také důvod k rozličným pravidlům a v neposlední řadě výjimkám. Podle všeobecných zákonitostí však dochází k nahrazení *–o* na *–a* v případě, že je toto *–o* nepřízvučné, jak je tomu např. ve slovech *o gato/kocour* – *a gata/kočka*, *o lobo/vlk* – *a loba/vlčice*. Dále, pokud maskulinum končí na *–ão*, může být toto zakončení nahrazeno celkem čtyřmi různými alomorfy, a sice *–oa* (*ermitão/poustevník* – *ermitoa/poustevnice*), *–ã* (*aldeão/vesničan* – *aldeã/vesničanka*), *–esa* (*barão/baron* – *baronesa/baronka*), a konečně *–ona*, sufix často vyjadřující augmentativa, jako např. *pobretão/chud'as* – *pobretona*. Podstatná jména mající koncovku *–e* jsou většinou uniformní, ale může zde také docházet k jejímu nahrazení v *–a*, a to především ve slovech končících na *–nte*, jako např. *o parente/příbuzný* – *a parenta/příbuzná*, *o infante/následník trůnu* – *a infanta*, a jiná.

Pro substantiva uniformní, tedy co do rodu neměnná, je velmi důležitá kongruence s výrazy, které jsou na nich závislé, za účelem rozlišení rodu, jež dokáže přesně určit člen, který může dokonce zastávat funkci rozlišení celkového sémantického významu substantiva, což jsou rysy vlastní izolačnímu typu: *o dentista/zubař* – *a dentista/zubařka*, *o estudante/student* – *a estudante/studentka*, *o jornalista/novinář* – *a jornalista/novinářka*, dále *o capital/kapitál* – *a capital/hlavní město*, *o cisma/schizma* – *a cisma/hloubání*, *o lente/hovorově univerzitní profesor* – *a lente/fyz. čočka*, *o testemunha/svědectví* – *a testemunha/svědék* etc.

Ačkoli slovo tvorba stojí na okraji typologie, není možné ji zcela opomenout. V současné portugalštině se v ní projevují především rysy izolační, ale stranou nezůstává ani aglutinace, jež se projevuje především skrze derivační sufixy. Výše zmíněná uniformní substantiva jsou schopná vyjádřit prostřednictvím pouhého předsunutí členu svůj rod či dokonce svůj vlastní význam změnit, ale v portugalštině existují také podstatná jména, která dávají najevo svůj biologický rod pouze opisem, jako například *a criança/dítě*, *a pessoa/osoba*, *a vítima/oběť*, jejichž femininum/maskulinum by znělo *uma pessoa do sexo feminino/masculino/nějaká osoba*

ženského/mužského pohlaví, podobně jako u uniformních názvů zvířat *crocodilo macho*/"krokodýl samec" – *crocodilo fêmea*/"krokodýl samice". Jedná se o izolační rys jazyka. Co se deminutiv a augmentativ týče, tvoří se buď synteticky pomocí různých sufixů nebo analyticky, jak vysvětlují následující dva příklady: *boca*/ústa a *chapéu*/klobouk. Deminutiva syntetického charakteru budou vyjádřena pomocí specifických sufixů a znějí *chapeuzinho* a *boquinha*, naopak zdrobněliny analytického charakteru znějí *chapéu pequeno* a *boca minúscula*. Syntetickými augmentativy jsou *chapelão* a *bocarra*, zatímco analytickými jsou *chapéu grande* a *boca enorme*.⁵²

Číslo je v portugalštině dvojí, a to *singulár*, vyjadřující jednu bytost, věc, záležitost nebo více existencí zahrnutých však do jediné skupiny patřící mezi substantiva hromadná, a *plurál*, který vyjadřuje více než jedno toto bytí. Výjimkou v současné portugalštině nejsou ani tzv. *pluralia tantum* zastávající singulár ve tvaru množného čísla, např. *óculos*/brýle, *férias*/prázdniny či *núpcias*, slovo vycházející z klasického latinského substantiva *nuptiae*, které si zachovalo nejen stejný rod, ale také význam – svatba.

Číslo je považováno za gramatickou kategorii, a to především vzhledem k faktu, že je v substantivu vždy explicitně vyjádřeno, s výjimkou málo výrazů zakončených na –s, jejichž poslední slabika je neznělá, jako například *o lápis*/tužka – *os lápis-0*/tužky. Tato substantiva tedy vyjadřují své číslo pouze skrze formu členu, a to pomocí izolace, a skrze kongruenci s okolními větnými členy, která je projevem flexivního typu.

Formování množného čísla v portugalštině je charakteristické svým aglutinačním rysem – připojením desinenciálního exponentu –s ke slovu zakončenému na ústní i nosovou samohlásku a diftong, a zároveň také k určitému členu: *a mesa*/stůl – *as mesas*/stoly, *a lei*/zákon – *as leis*/zákony, *o pai*/otec – *os pais*/rodiče, *herói*/hrdina – *os heróis*/hrdinové etc. Podstatná jména končící na souhlásku –r, –z, –n získávají namísto jednoduchého –s exponent –es: *mar* – *mares*/moře, *cruz*/kříž – *cruzes*/kříže, *abdómen*/břicho – *abdómenes*/břicha, etc. Pokud

⁵² zvlášť aglutinační rys se projevuje v PTBR, kde často dochází k reduplikaci deminutiv: *pequenininho* s českým ekvivalentem „malilinký“

jsou substantiva zakončena souhláskou *-m* či *-l*, platí pro ně specifická pravidla. Konečné *-m* prochází fonologickou změnou a mění se v *-n*, které následně aglutinačně přijímá desinenciální exponent čísla *-s*: o *som*/zvuk – *os sons*/zvuky. Lze hovořit o flexivním rysu. Koncové *-l* je substituováno zakončením *-is*, a to kvůli historickému vývoji, kdy latinské *animal*/zvíře nabylo ve vulgární latině množného čísla *animales*. Z tohoto výrazu se posléze vytratilo intervokální *-l-*, čímž vzniklo *animaes*, v němž došlo k fonetické změně samohlásky *-e-* v *-i-* vedoucí k dnešnímu *animal* – *animais*.

Podstatná jména končící na *-ão* využívají při formaci plurálu celkem tří různých zakončení, čímž se otevírá prostor pro synonymii, která je projevem flexivního rysu. Můžeme se také setkat s názorem, že se jedná o pouhé alomorfy jednoho morfému, avšak to by musela být jejich distribuce dána fonologickým prostředím, k čemuž nedochází, jak dokazují slova, jejichž forma plurálu není stále ještě definitivně fixována a mohou tedy nabývat tří rozličných zakončení: *ermitão*/poustevník – *ermitães*, *ermitões*, *ermitãos*/poustevníci, *aldeão*/vesničan – *aldeães*, *aldeões*, *aldeãos*/vesničani a jiné.

Všeobecně dochází k substituci *-ão* v *-ões*, jako například ve slovech *a operação* – *as operações*/operace, *a opinião*/názor – *as opiniões*/názory, *o tubarão*/žralok – *os tubarões*/žraloci. V důsledku historického vývoje využívají dodnes některá substantiva změny *-ão* v *-ães*, jak tomu je například u *psa/cão* či *chleba/pão*. Podstatným tvarem pro tvoření plurálu byl tehdy akuzativ množného čísla, tedy *canēs*, *panēs*, které se, díky procesu vypadnutí intervokálního *-n-* a následné nazalizace samohlásky jej předcházející, změnily v *os cães*/psi a *os pães*/chleby. Posledním způsobem je pouhé přidání známého exponentu *-s*, což je aglutinační rys: *o cristão*/křesťan – *os cristãos*/křesťané, *o pagão*/pohan – *os pagãos*/pohané.

Docela zvláštní vlastností disponují některá portugalská slova, která dokáží tvořit plurál pomocí metafonie spojenou s aglutinací, kdy dochází k otevření přízvučného zavřeného [o] a připojení koncového *-s*: o *p[o]vo* – *os p[O]vos*/lid, o *[o]lho*/oko – *os [O]lhos*/oči. Tato metafonie, vyprovokovaná připojením desinenciálního exponentu čísla ke kořeni

slova, může být vyhodnocena jako fonologická alternace zavřenosti, respektive otevřenosti samohlásky *o*, vedoucí k projevu flexivního typu.

Slova zakončená hláskou *-x* zůstávají ve velké většině neměnná, tudíž k jejich projevu množného čísla dochází prostřednictvím kongruence, která z typologického hlediska coby flexivní rys oslabuje izolační vyjadřování čísla těchto podstatných jmen: *o tórax/hrudník – os tórax/hrudníky*. V portugalské se však také vyskytují slova zakončená hláskou *-x*, u nichž se plurál projevuje, a to prostřednictvím veláry, jež alternuje s palatálou (*k ~ c*), což je naopak považováno za flexivní rys: *o cálix[-ks]//pohár – os cálices/poháry*, *o index[-ks]//index – os índices/indexy*.

Formace plurálu v deminutivech, jež jsou tvořena sufixy *-zinho* a *-zito*, by se dala považovat za projev flexivního rysu, neboť ke změnám dochází jak v kořenu slova, kde navíc odpadá koncové *-s*, tak také v dané příponě, jíž naopak aglutinačně připadá koncové *-s*, coby označení množného čísla, a to dle následujícího schématu:

o balãozinho/balónek > balõe(s) + zinhos > os balõezinhos/balónky nebo o cãozito/pejsek > cãe(s) + zitos > os cãezitos/pejsi

Portugalská kompozita, která jsou nositelkami polysyntetického rysu jazyka, mohou být vyjádřena jedním celým slovem, podobně jako například český *lidojed*, nebo více výrazy, mezi nimiž lze nalézt také předložky, navzájem pospojovaných pomlčkami. Plurál takovýchto slov se sice opět vytváří skrze aglutinaci, připojení desinenciálního exponentu *-s* ke kořeni slova, avšak je velmi záludné jej správně umístit tak, aby byl tvar gramaticky správný.

Co se týká složenin psaných dohromady, jsou jejich množná čísla tvořena jako obvykle, tedy připojením exponentu *-(e)s* k jejich kmenům: *a aguardente/kořalka – as aguardentes/kořalky*, *o malmequer/kopretina – os malmequeres/kopretiny*, a další. V případě, že jsou komponenty navzájem spojeny pomlčkami, mohou se měnit oba či pouze jeden z nich, a to podle následujících pravidel, jejichž příklady jsou dále vyobrazeny v tabulce:

- 1) pokud je první část složeniny sloveso či nějaký neohebný slovní druh a druhá část je substantivem či adjektivem, pak platí, že znak plurálu získává pouze druhý termín
- 2) pokud jsou slova spojena předložkou, pak znak množného čísla získává pouze první z nich
- 3) v případě, že jsou oba termíny kompozice substantiva, z nichž to druhé nějakým způsobem upřesňuje první, mění se v množné číslo pouze první z nich
- 4) a konečně, obě získávají znak plurálu v situaci, kdy je kompozitum složeno ze dvou substantiv či jednoho substantiva a jednoho adjektiva

	portugalsky	doslova	plurál	český překlad sg.
1.	guarda-chuva	chránit + déšť	guarda-chuvas	deštník
2.	chapéu-de-sol	klobouk + z + slunce	chapéus-de-sol	slunečník
3.	banana-prata	banán + stříbro	bananas-prata	odrůda banánů
4.	amor-perfeito	lásky + perfektní	amores-perfeitos	maceška

Kategorie určenosti se projevuje skrze člen, který v sobě může nést informace o rodě i čísle substantiva, k němuž se váže a v některých případech je jediným ukazatelem těchto gramatických kategorií, což prokazuje izolační rys (viz 4.1.).

Portugalské substantivum zůstává co do **kategorie pádu** neměnné a své pádové vztahy vyjadřuje jak pevně daným slovosledem, tak také prostřednictvím formálních slov, jimiž jsou především předložky, popřípadě člen. Z typologického hlediska se tedy portugalské podstatné jméno chová izolačně, ale na druhou stranu je tato izolace oslabována flexivním rysem, jehož projevem je kongruence jednotlivých, na sobě vzájemně vázaných větných členů.

Co se shody jednotlivých větných členů týče, v současné *populární normě*⁵³ PTBR k ní občas nedochází, jak ukazuje následující příklad: *Esses menino está em casa*, který oproti gramaticky správné větě *Esses meninos estão em casa*/Tito chlapci jsou doma, pozbývá jakékoli kongruence nejen v případě množného čísla, jež je signalizováno pouze zájmenem *esses*/tito, ale také v případě slovesa, neboť rovněž toto je jednotného čísla. Tímto poukazuji na teorii G. von der Gabelentze popisující spirální vývoj jazykového typu, podle níž má jazyk izolačního typu sklon k tomu, aby připínal formální elementy těsněji k sémantému, čímž vzniká dlouhé slovo a jazyk přechází k typu aglutinačnímu. Dále se formální elementy připínají k sémantému se stále rostoucí silou, čímž vzniká typ flexivní. Slovo se však i nadále zkracuje, jeho přípony se začnou stírat, což vede k jejich nutnému nahrazení a sice formálními slovy, následkem čehož vzniká opět typ izolační, ale již poněkud jiný než ten první, což je důvod, proč Gabelentze nehovoří o kruhovém, nýbrž o spirálním vývoji.⁵⁴ Výše uvedený příklad částečně tuto teorii potvrzuje, neboť ukazuje posilování izolace na úkor flexe zastoupené kongruencí. Výhledově snad získá brazilská verze portugalštiny aglutinační rys, což už se možná postupně děje vzhledem k občasným případům slov jdoucích od izolace k aglutinaci, přesně, jak předpovídá Gabelentzova spirála: *zóio*, v němž došlo ke stažení určitého členu množného čísla s podstatným jménem, jenž podobně jako ve výše uvedeném příkladě nedochází k explicitnímu vyjádření plurálu, tudíž dochází ke kontrakci pouhého *os olho*/ty oči, čímž vzniká nové slovo *zóio* nesoucí stejný význam. Dalším příkladem může být výraz *xové*, který vzešel z části celé jedné věty: *Deixa eu ver* (alguma coisa)/Nechej mě se na (to) podívat.

⁵³ Lingvisté se již dlouhá desetiletí snaží sepsat souhrnná pravidla spisovné brazilské portugalštiny, avšak vzhledem k obrovské rozloze tohoto jihoamerického státu, která souvisí s existencí mnoha dialektů, se prozatím všechna úsilí minula účinkem. Také proto se v PTBR rozlišuje mnoho různých norem a jednou z nich je právě *norma popular*, která ačkoli je považovaná za jazyk nevzdělaných lidí nižší společenské třídy, je stále jejich dorozumívacím prostředkem, který si zaslouží určitou pozornost především také proto, že chudých lidí je v Brazílii, i po velkých sociálních reformách exprezidenta Luly, stále velký počet. Tato norma se vyvinula již během kolonizace, kdy se otroci učili novému jazyku – portugalštině, od svých pánů, kteří nebyli příliš vzdělaní, čímž se chyby přenášely z generace na generaci až do dnešní doby.

⁵⁴ SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo I. díl (1931 – 1950)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004. *Vývoj české deklinace*, st.237

4.2.4. Typologické zhodnocení vývoje substantiv

Klasická latina byla známá svým propracovaným gramatickým systémem, který vykazoval především flexivní rysy, mezi něž lze zařadit rozdělení substantiv do pěti deklinačních tříd, v nichž substantivum nabývalo v jednotlivých pádech specifických tvarů charakterizovaných koncovkami, které v sobě kumulovaly více funkcí, respektive pád a číslo. Pokud jedna a táž koncovka zastávala různé pády v různých paradigmatech, hovoří se o homonymii interparadigmatické, která je společně se synonymií koncovek opět vlastní flexivnímu typu. Naopak homonymie intraparadigmatická byla projevem izolace. Flexivní rysy také prokazuje morfologické a morfonologické hledisko vzhledem k existenci ablautu, občasným alternacím znělosti uvnitř kmene substantiva a neidentitě morfematických a slabičných švů. Flexi podporovala rovněž slovtvorba, která často využívala konverze mezi rody. Využití derivačních afixů při tvorbě nových slov bylo naopak aglutinačním rysem, který však, včetně izolačních prvků, stojí v klasické latině z typologického hlediska na okraji, o polysyntéze, které se využívalo k občasnému skládání slov ani nemluvě.

Slovosled byl v klasické latině volného charakteru vzhledem k propracovanému deklinačnímu a konjugačnímu systému. Tento flexivní rys byl však doplněn také rysem izolačním a to vzhledem k existenci intraparadigmatické homonymie, která vynucovala mezi jednotlivými větnými členy přítomnost kongruence, jež tuto izolaci coby projev flexivního typu oslabuje.

Vulgární latina je charakteristická především svým přechodem od flexivního vyjadřování klasické latiny k izolaci, jak dokládá snížení počtu rodů, vzhledem k vymizení neutra, deklinačních tříd a pádů, tedy k rozpadu tradičního deklinačního systému, jenž vedl ke snížení homonymie včetně synonymie koncovek. K tomu, aby mohla vulgární latina, disponující jen málo pády, vyjádřit všechny funkce, které v klasické latině plně zastávaly pádové desinence pěti deklinací, musela najít nějaké jiné prostředky schopné tyto bývalé funkce zastat v plné míře. S touto

novou jazykovou situací souvisí především vznik pevného slovosledu, charakteristického konstrukcí vět dle schématu: podmět – přísudek – předmět, a to z důvodu snazšího vyjádření syntaktických funkcí jednotlivých větných členů, které navíc musely, a i nadále musí, být doprovázeny členem určitým, neurčitým či předložkami, což opět vede k izolačnímu jazykovému typu. Naopak aglutinační rys přijalo za své množné číslo, charakteristické desinenciálními exponenty –s nebo –es, které jsou dodnes jedním z platných sufixů k jeho vyjádření.

Substantiva moderní portugalštiny již nepodléhají skloňování a namísto tří rodů mají jen maskulinum a femininum, které jsou podobně jako v klasické latině obsažené přímo v daném lexému a jejichž funkce přesného rozlišení mezi nimi a také číslem převzaly izolační prvky, především člen či určité předložky aglutinačně k němu připojené vzhledem k existenci uniformních adjektiv. Kategorie pádu je opět vyjádřena izolačně, a sice skrze předložky či postavení podstatného jména ve větě, charakteristické pevným slovosledem. Veškerou izolaci oslabuje projev flexivního typu, jímž je kongruence napomáhající ke správné soudržnosti textu. Ta je projevem flexivního typu stejně jako metafonie, k níž dochází v některých portugalských substantivech při aglutinaci desinenciálního exponentu množného čísla. Za flexi lze rovněž považovat formaci plurálu v deminutivech vzhledem ke změně, k níž dochází uvnitř kořene slova, a také synonymii projevující se v tvorbě množného čísla. Homonymie, která se projevovala u substantiv klasické latiny, zcela vymizela, což opět dokládá přechod flexivního typu k izolačnímu.

Aglutinační rys je po izolačním dominantním typu druhým nejčasnějším v novodobé portugalštině. Projevuje se prostřednictvím sufixů, které v sobě nekumulují více funkcí, naopak vždy jednu funkci zastává jedna forma, jež se připíná na kořen slova. Aglutinace se projevuje především při vyjádření množného čísla nebo při slovotvorbě, v níž se rovněž projevuje typ polysyntetický stojící na okraji portugalského jazyka.

K nesprávnému uplatňování kongruence dochází v současné době v brazilské verzi portugalštiny, která je specifická častým projevem izolace v místech, kde podle tradičních gramatických pravidel není žádoucí. Výhledově možná získá PTBR aglutinační rys, odlišný od toho současného, čímž by se dovršila Gabelentzova teorie o spirálním vývoji jazykových typů.

4.3. Adjektivum

Adjektivum neboli přídavné jméno je modifikátorem substantiva a slouží k jeho bližšímu určení. Může popisovat jeho kvality (osvícený), defekty (perverzní), vlastnosti (jednoduchý), vzhled (modrý), stav (unavený) a navíc je schopno dát na srozuměnou jednotlivé vztahy (otcův dům), původ (brazilská káva) a také časové úseky (měsíční výpis).

4.3.1. Adjektivum v klasické latině

Přídavná jména klasické latiny byla podobně jako substantiva součástí propracovaného deklinačního systému jazyka, avšak spadala pouze do tří z celkových pěti jmenných tříd. Jejich koncovky v sobě kumulovaly různé funkce – byly nositelkami celkem tří gramatických kategorií: rodu, čísla a pádu, což je výrazným flexivním rysem, který se projevuje také v kongruenci mezi jednotlivými adjektivy a k nim příslušnými substantivy.

Co se I. a II. deklinace týká, může adjektivum v nominativu nabývat tří různých koncovek, jimiž vyjadřuje maskulinum, femininum či neutrum, pád a také číslo:

	I. deklinace		II. deklinace			
rod	f.		m.		n.	
pád/číslo	sg.	pl.	sg.	pl.	sg.	pl.
nom.	-a	-ae	-us	-ī	-um	-a
gen.	-ae	-ārum	-ī	-ōrum	-ī	-ōrum
dat.	-ae	-īs	-ō	-īs	-ō	-īs
akuz.	-am	-ās	-um	-ōs	-um	-a
vok.	-a	-ae	-e	-ī	-um	-a
abl.	-ā	-īs	-ō	-īs	-ō	-īs

Ohledně III. deklinace je podstatná existence tří kategorií adjektiv. *Jednovýchodná přídavná jména* jsou charakteristická koncovkou, která je

v nominativu identická pro všechny tři rody, zatímco *dvojvýchodná* mají stejnou koncovku pro maskulinum, femininum a odlišnou pro neutrum. Poslední kategorií jsou *adjektiva trojvýchodná* disponující v nominativu pro každý rod jinou koncovkou:

III. dekl.		trojvých.			dvojvých.		jednových.		plurál	
singulár	pád/rod	m.	f.	n.	m. + f.	n.	m. + f.	n.	m. + f.	n.
	nom.	-o	-is	-e	-is	-e	-o/-s		-ēs	-ia
	gen.	-is			-is		-is		-ium/-um	
	dat.	-ī			-ī		-ī		-ibus	
	akuz.	-em		-e	-em	-e	-em	-o/-s	-ēs	-ia
	vok	-o	-is	-e	-is	-e	-o/-s		-ēs	-ia
	abl.	-ī			-ī		-ī/e		-ibus	

Podobně jako u substantiv existuje také u adjektiv *homonymie intraparadigmatická* vlastní izolárnímu typu a *homonymie interparadigmatická*, která je společně se *synonymií* vlastní typu flexivního. První z jmenovaných se projevuje ve všech třech deklinacích a je například přítomná v koncovkách *-ae*, *-ī*, *-um*, *-ibus*, neboť ani při spojení s kmenem nerozeznáme, o jaký rod, pád či číslo se jedná. V deklinaci I. se používá stejné koncovky *-a* pro vyjádření nominativu a vokativu sg. f., koncovky *-ae* pro vyjádření genitivu, dativu sg. f. a nominativu, vokativu pl. f. Shoda panuje rovněž mezi dativem a ablativem pl. f. – pády charakteristické koncovkou *-īs*. Ve II. deklinaci maskulinu náleží genitivu sg. a nominativu, vokativu pl. koncovka *-ī*, dativu a ablativu sg. koncovka *-o* a dativu a ablativu pl. koncovka *-īs*. Tato homonymie se také rozvinula u neuter II. deklinace vzhledem ke sjednocení nominativu, akuzativu, vokativu sg. i pl. s koncovkami *-um* a *-a*, dativu a ablativu sg. i plurálu s koncovkami *-ō* a *-īs*. Jednovýchodná adjektiva III. deklinace prokazují homonymii mezi nominativem a vokativem sg. m., f., k nimž se přidává také akuzativ sg. n., a dále mezi dativem a ablativem sg. všech tří rodů, s výjimkou adjektiv typu *vetus*/starý či *pauper*/chudý, která mají v ablativu sg. koncovku *-e* namísto *-ī*. Dvojvýchodná adjektiva neuter jsou

shodná v nominativu, akuzativu a vokativu sg. vzhledem ke koncovce *-e*, dále v dativu a ablativu sg. vzhledem ke koncovce *-ī*. Maskulina a feminina této kategorie prokazují homonymii v nominativu, genitivu, vokativu sg. (koncovka *-īs*) a v dativu a ablativu sg., jejichž koncovkou je *-ī*. Podobně jsou na tom adjektiva trojvýchodná, avšak s tím rozdílem, že navíc panuje v maskulinu sg. shoda mezi nominativem a vokativem, jenž je odlišný od zbylých dvou rodů. Intraparadigmatická homonymie se projevuje ve veškerých adjektivech III. deklinace množného čísla mezi nominativem, akuzativem a vokativem maskulin i feminin, mající koncovku *-ēs*, a neuter disponujících v těchto pádech koncovkou *-ia*.

Interparadigmatická homonymie adjektiv je vyobrazena v následující tabulce:

<i>-a</i>	1. dekl.	1. sg. f., 5. sg. f.
	2. dekl.	1. pl. n., 4. pl. n., 5. pl. n.
<i>-ī</i>	2. dekl.	2. sg. m. a n., 1. pl. m., 5. pl. m.
	3. dekl.	3. sg., 6. sg. všech rodů
<i>-um</i>	2. dekl.	1. sg. n., 4. sg. m. a n., 5. sg. n.
	3. dekl.	2. pl. všech rodů
<i>-e</i>	2. dekl.	5. sg. m.
	3. dekl.	1. sg. n., 4. sg. n., 5. sg. n. a 6. sg. všech rodů

Mimo interparadigmatickou homonymii prokazuje flexivní rys jazyka rovněž synonymie:

číslo/pád/rod		f.	m.	n.
singulár	nom.	<i>-a, -īs, -0, -s, -ēs</i>	<i>-us, -0, -īs</i>	<i>-um, -e, -0, -s</i>
	gen.	<i>-ae, -īs,</i>	<i>-ī, -īs</i>	<i>-ī, -īs</i>
	dat.	<i>-ae, -ī</i>	<i>-ō, -ī</i>	<i>-ō, -ī</i>
	akuz.	<i>-am, -em</i>	<i>-um, -em</i>	<i>-um, -e, -0, -s</i>
	vok.	<i>-a, -īs, -0, -s</i>	<i>-e, -0, -īs, -s</i>	<i>-um, -e, -0, -s</i>
	abl.	<i>-ā, -ī, -e</i>	<i>-ō, -ī, -e</i>	<i>-ō, -ī, -e</i>

plurál	nom.	-ae, -ēs	-ī, -ēs	-a, -ia
	gen.	-ārum, -ium, -um	-ōrum, -ium, -um	-ōrum, -ium, -um
	dat.	-īs, -ibus	-īs, -ibus	-īs, -ibus
	akuz.	-ās, -ēs	-ōs, -ēs	-a, -ia
	vok.	-ae, -ēs	-ī, -ēs	-a, -ia
	abl.	-īs, -ibus	-īs, -ibus	-īs, -ibus

Adjektiva klasické latiny se mohla nejen skloňovat, ale také stupňovat a to celkem čtyřmi způsoby, v nichž se kromě flexivních rysů, jež nesla jejich koncovka, projevovaly také rysy aglutinační a izolační.

Při *pravidelném stupňování* se komparativy tvořily připojením sufixu *-ior* ke kořeni pozitivu maskulin, feminin a připojením sufixu *-ius* ke kořeni pozitivu neuter: *longus, longa* -> *longior, longum* -> *longius*. Skloňovaly se dle III. deklinace, jen v ablativu sg. všech rodů se objevovala koncovka *-e* namísto *-ī*, v gen. pl. zase koncovka *-um* namísto *-ium* a neutra plurálu bývala zakončená na *-a*, nikoli na *-ia*. Superlativ, skloňující se stejně jako adjektiva I. a II. deklinace, se většinou tvořil pomocí sufixu *-issim-* doplněný koncovkou nesoucí v sobě informaci gramatické kategorie rodu, čísla a pádu, tedy *-us, -a, -um*: *longissimus, -a, -um*, ale měl také i jiné fonologické varianty, které však byly následovány stejnými koncovkami. Jednalo se o příponu *-rim-*, vzhledem k zakončení některých slov na *-er*, např. *liber* -> *liberrimus, -a, -um* či sufix *-lim-*, jenž se vyskytuje pouze v šesti adjektivech: *facilis* -> *facil-limus, -a, -um*, *difficilis* -> *difficillimus*, *similis* -> *simillimus*, *dissimilis* -> *dissimillimus*, *humilis* -> *humillimus*, *gracilis* -> *gracillimus*. Pravidelné stupňování adjektiv se tedy děje prostřednictvím aglutinace.

Stupňování opisné se vyskytuje u přídavných jmen, která mají před vlastní koncovkou *-us, -a, -um* samohlásku. K vytvoření komparativu i superlativu dochází prostřednictvím pozitivu, jemuž předchází buď příslovce *magis/více* nebo příslovce *maximē/nejvíce*. Za příklad může sloužit výraz *necessārius*/nutný, jehož komparativ zní *magis necessārius* a superlativ *maximē necessārius*. Opisné stupňování se tedy vyznačuje silným izolačním rysem.

Některá adjektiva podléhají *nepravidelnému stupňování*, neboť mají jednotlivé stupně odvozené z různých kmenů či došlo v jejich kořeni k určité modifikaci, např. *bonus, -a, -um* -> *melior, -ius* -> *optimus, -a, -um*; *magnus, -a, -um* -> *maior, -ius* -> *maximus, -a, -um* (více 4.3.2.). Dochází zde tedy k projevu supletivismu, který je považován za projev flexivního typu.

Existují také taková přídavná jména, jejichž stupňování je *smíšené*, mají tedy pravidelný buď komparativ nebo jen superlativ. Tak například *dīversus/rozdílný* má pravidelný tvar superlativu – *dīversissimus*, avšak jeho komparativ je tvořen skrze opis – *magis dīversus, -a, -um*.

4.3.2. Adjektivum ve vulgární latině

Podobně jako podstatná jména byla také adjektiva ovlivněna rozpadem klasického deklinačního systému, jenž souvisel se snižováním počtu rodů a pádů. Obecně tedy opět docházelo k vývoji od flexe k izolaci. Zánik neuter způsobil situaci, kdy se adjektiva spadající do I. a II. deklinace postupně měnila⁵⁵ v adjektiva, která dnes ve své morfologické struktuře nesou, mimo gramatickou kategorii čísla, rovněž gramatickou kategorii rodu vzhledem ke svým desinenciálním exponentům –o pro maskulinum a –a pro femininum. Ostatní adjektiva podlehla v naprosté většině uniformitě a získala zakončení –e nebo si ponechala svou koncovou souhlásku v poněkud změněné formě, k níž došlo během historického vývoje jazyka: *celer, celeris, celere* > *célere*/rychlý, *brevis, breve* > *breve*/krátký, *felix* > *feliz*. S redukcí pádového systému souvisela také nová podoba plurálu, jež podobně jako u substantiv vycházela z akuzativu množného čísla.

Dalším důkazem o přechodu flexe k izolaci je fakt, že pravidelné stupňování klasické latiny začalo ustupovat opisu, k němuž docházelo pomocí příslovcí *magis*/více pro komparativ a *maximē*/nejvíce pro superlativ: *magis longus*/delší (dnes *mais longo*) – *maximē longus*/nejdelší

⁵⁵ schéma vývoje: *longus, longa, longum* > neutrum vymizelo > akuz. sg. *longus* – *longum*, odpadlo koncové –m a –u–, které mu předcházelo, podleho fonematickým změnám přecházející v zavřené o > dnešní *longo*/dlouhý, akuz. sg. *longa* – *longam* > koncové –m odpadá > *longa*

(dnes *o mais longo*). Na druhou stranu se dodnes z části dochovalo stupňování nepravidelné, které bylo jako ostatní adjektiva poníženo o neutrum a superlativ byl navíc nahrazen komparativem doplněným o určitý člen, což opět dokládá izolační rys:

latina	<i>bonus, -a, -um</i>	<i>melior, -ius</i>	<i>optimus, -a, -um</i>
portugalština	bom, boa	melhor	o/a melhor

latina	<i>malus, -a, -um</i>	<i>peior, -ius</i>	<i>pessimus, -a, -um</i>
portugalština	mau, má	pior	o/a pior

latina	<i>magnus, -a, -um</i>	<i>maior, -ius</i>	<i>maximus, -a, -um</i>
portugalština	grande	maior	o/a maior

latina	<i>parvus, -a, -um</i>	<i>minor, -ius</i>	<i>minimus, -a, -um</i>
portugalština	pequeno	menor	o/a menor

latina	<i>multus, -a, -um</i>	<i>plūs</i>	<i>plūrimus, -a, -um</i>
portugalština	muito, muita	mais	o/a mais

4.3.3. Adjektivum v portugalštině

Gramatickými kategoriemi, které se u portugalských adjektiv uplatňují, jsou rod a číslo, což vede k možnému rozlišení maskulin od feminin a singuláru od plurálu. Obě tyto kategorie jsou ve velké většině případů vyjadřovány specifickými desinenciálními exponenty, které jsou ke kořeni slova připojovány aglutinačním způsobem, avšak existují určité výjimky, které toto pravidlo popírají, jak blíže specifikuje bod d). Co do pádu jsou adjektiva neměnná a jejich syntaktické vztahy jsou vyjadřovány buď slovosledem nebo pomocí samostatných výrazů, především předložek, tedy izolačně.

Podle morfologických změn lze současná portugalská adjektiva rozdělit do následujících typů:

a) *adjektiva končící na nepřízvučné –o*: *bonito*/hezký, kde jsou desinenciální exponenty rodů a čísla aglutinačně připojeny ke kořenu slova *bonit-*.

	maskulinum	femininum
singulár	<i>bonit-o-0</i>	<i>bonit-a-0</i>
plurál	<i>bonit-o-s</i>	<i>bonit-a-s</i>

b) většina *adjektiv končící na –u, –ês, –or* vyjadřují femininum, a dále také plurál, pomocí aglutinace modifikujícího sufixu nebo desinenciálního exponentu rodu i čísla přímo za substantivum, s tím, že existují výjimky nakloněné izolačnímu rysu jazyka, jako například určité komparativy, jež zůstávají co do rodu neměnné (viz stupňování adjektiv). Následující tabulka popisuje tyto příklady: *cru*/syrový, *inglês*/anglický, *encantador*/okouzlující, *trabalhador*/pracovitý:

	m.	f.	m.	f.
sg.	<i>cru-0-0</i>	<i>cru-a-0</i>	<i>inglês-0</i>	<i>ingles-a</i>
pl.	<i>cru-s</i>	<i>cru-a-s</i>	<i>inglês-0-es</i>	<i>inglês-a-s</i>
sg.	<i>encantador-0-0</i>	<i>encantador-a-0</i>	<i>trabalhador-0-0</i>	<i>trabalhad-eira-0</i>
pl.	<i>encantador-0-es</i>	<i>encantador-a-s</i>	<i>trabalhador-0-es</i>	<i>trabalhad-eira-s</i>

Zajímavá je teorie Víta Bočka, jenž ve své magisterské práci dává přednost jiné prezentaci desinenciálních exponentů u přídavných jmen množného čísla mužského rodu zakončených souhláskou. Adjektivum *okouzlující* by dle jeho návrhu mělo být rozděleno takto: *encantador-e-s*, kde *–e–* má být aglutinačním vyjádřením maskulina, jež stojí v opozici s *–a–* charakteristickým pro femininum. Pokud by byla tato téze brána za pravdivou, existovala by v maskulinech určitá synonymie mezi *–o* a *–e*, což by byl projev vlastní flexivnímu typu. Nám se však zdá

pravděpodobnější teorie Zavadila, která je vyobrazená ve výše uvedené tabulce a to především z toho důvodu, že také některá uniformní adjektiva zakončená souhláskami získávají aglutinačním způsobem desinenciální exponent čísla –es (viz c). Navíc je portugalská silně izolačním jazykem a takováto flexe v ní nemá své opodstatnění.

c) *uniformní adjektiva* jsou v portugalské velmi častým jevem a jsou projevem izolačního typu. Lze je považovat za výrazy, které svou gramatickou kategorii rodu nevyjadřují vůbec a jejich zakončení jsou tak součástí kořene, k němuž se aglutinačním způsobem připínají desinenciální exponenty plurálu nebo sufixy vyjadřující množné číslo: *celta*/keltský, *celta*, *doce*/sladký, *doce*, *exemplar*/vzorný, *exemplar*, *feliz*/šťastný, *feliz*, *azul*/modrý, *azul*, *comum*/běžný, *comum*:

číslo/zakončení		m./f.	m./f.
sg.	-a	celta-0	doce-0
pl.	-e	celta-s	doce-s
sg.	-ar/-or	exemplar-0	feliz-0
pl.	-z	exemplar-es	feliz-es
sg.	-l	azul-0	difícil-0
pl.		azu-ís	difíc-eis
sg.	-m	comum-0	
pl.		comu-ns	

d) *adjektiva neměnná současně co do rodu i čísla*, jsou většinou přídavnými jmény se zakončením –s, jako *simples*/jednoduchý, jednoduchá či *reles*/hanebný, hanebná. V případě, že by byl desinenciální exponent čísla vyjádřen, nabývalo by adjektivum zakončení „simpless“ či „simpleses“, což by bylo zcela zbytečné. Podstatným se v těchto výrazech, vzhledem k neexistenci exponentů jak rodu tak čísla, stává izolační rys jazyka, který zde zastává především člen nebo postavení daného adjektiva ve větě.

Také v portugalštině lze přídavná jména stupňovat, a sice skrze dva stupně – komparativ a superlativ, s tím, že oba nabývají různých forem odvislých od gramatických pravidel či okolního kontextu.

Komparativ je ve většině případů tvořen izolačně, a sice pomocí výrazu *mais/více* stojící před adjektivem: *mais inteligente/inteligentnější*, *mais bonito/hezčí*, *mais jovem/mladší*. Vzhledem k existenci výrazů zahrnujících samy o sobě komparativní význam, lze poukázat na určitý supletivismus, který je považován za flexivní rys jazyka: *maior/větší*, *menor/menší*, *melhor/lepší* a *pior/horší*, které jsou co do rodu neměnné a mohou formálně vyjadřovat jen možné číslo: *resultados (m.) melhores/lepší výsledky* – *vidas (f.) melhores/lepší životy*. Na těchto příkladech je možné poukázat na izolační vyjádření rodu a aglutinační vyjádření čísla.

Superlativ se vyjadřuje pomocí určitého členu (srov. 4.1. člen), komparativu a adjektiva, tedy izolačně. Všechny tři výrazy spolu musí kongruovat co do rodu a čísla, jak ukazuje následující tabulka s využitím adjektiva *lindo/krásný*:

	m.	f.
sg.	<i>o mais lindo</i>	<i>a mais linda</i>
pl.	<i>os mais lindos</i>	<i>as mais lindas</i>

Typ izolační je také charakteristický pro superlativ absolutní (*imensamente feliz/převelice šťastný*), který lze ovšem také vyjádřit aglutinačně, a sice připojením sufixu ke kořeni slova s tím, že výraz modifikuje nejen v čísle, ale také v rodě. Flexivní rys lze pozorovat v kongruenci jednotlivých větných členů:

	m.	f.
sg.	<i>trist-íssim-o-0</i>	<i>trist-íssim-a-0</i>
pl.	<i>trist-íssim-o-s</i>	<i>trist-íssim-a-s</i>

Celkově lze říci, že jsou portugalská adjektiva charakteristická především svým aglutinačním rysem, který se projevuje nejen v připojování jednotlivých desinenciálních exponentů ke kořeni slova, ale také díky projevu homonymie a synonymie v malé míře. V adjektivech co do rodu i čísla neměnných se vzhledem k neexistenci obou druhů exponentů projevuje izolační typ.

Z morfonologického hlediska si lze povšimnout, že se dané exponenty nekryjí s hranicí slabik, což je charakteristika vlastní flexivnímu typu, který se dále projevuje skrze kongruenci existující mezi adjektivem a řídícím substantivem, případně jeho členem či zájmenem.

Ke shrnutí komparativu a superlativu lze uvést, že se zde projevují silné izolační prvky, ale stranou rovněž nezůstává aglutinační typ tolik charakteristický pro vyjádření absolutního superlativu, rodu a množného čísla. Typ flexivní se projevuje v nepravidelném stupňování, k němuž dochází pomocí supletivního kmene, v kongruenci a v morfonologii, a to vzhledem k opětné neexistenci dokonalého krytí slabik s desinenciálními exponenty rodu a čísla.

4.3.4. Typologické zhodnocení vývoje adjektiv

Adjektiva klasické latiny byla charakteristická mnoha flexivními rysy nejen vzhledem k jejich propracovanému deklinačnímu systému, kde byla koncovka nositelem celkem tří gramatických kategorií, a sice rodu, čísla a pádu, ale také vzhledem k existenci synonymie, interparadigmatické homonymie koncovek a kongruenci s příslušným substantivem co do čísla, pádu a rodu. Za flexivní rys lze považovat i nepravidelné stupňování pomocí supletivních kmenů, jak dokládá příklad komparativu od výrazu *bonus – melior*, jenž je kombinován se sufixem *-ior, -ius*, což je naopak rys aglutinační. Tyto rysy dozajista převažovaly nad těmi ostatními, jimiž byla určitá izolace, projevující se skrze homonymii intraparadigmatickou a opisné stupňování adjektiv pomocí příslovcí, a aglutinace, která má své zastoupení ve tvorbě komparativů či superlativů.

Vulgární latina výrazně přispěla k procesu, jenž měl za následek převahu izolace nad flexí, a to především díky redukci původního deklinačního systému ve všech jeho ohledech. Pády byly jen dva, stejně jako rody, což vedlo k nutnosti zavést také jiné prostředky pro vyjádření daných skutečností. Tak se začal ustalovat slovosled a zbylé pády byly vyjadřovány pomocí předložek, což jsou základní projevy izolace. Naopak flexivní typ lze prokázat kongruencí, jež se vyskytuje, podobně jako v klasické latině, mezi daným adjektivem a substantivem.

Co se stupňování týče, lze opět pozorovat přechod od flexe k izolaci a to především díky upřednostňování gradací opisem, kde adverbium postupem času ztrácelo svůj význam a přebíralo morfologickou funkci stupňování, před pravidelným stupňováním.

V současné portugalštině se nejvýrazněji uplatňuje typ aglutinační vzhledem k vyjadřování kategorie rodu a čísla pomocí desinenciálních exponentů připojených k vlastnímu kořenu slova. Dále lze pozorovat typ izolační, a to vzhledem k vyjadřování pádových desinencí pomocí samostatných slov, např. předložek či slovosledu. Izolace se také projevuje v adjektivech co do rodu a čísla neměnných, jejichž jmenné kategorie vyjadřují člen či substantivum, které se k němu pojí. Flexivní typ, který v portugalštině zastává okrajové místo, se projevuje ve stupňování, v němž má svou funkci supletivismus, a v morfonologii.

Závěr

Cílem této práce bylo, jak již sám název napovídá, srovnat gramatické jevy latiny a portugalského, a to z typologického hlediska s přihlédnutím k diachronnímu aspektu a okrajovým zamyšlením se nad možností aplikace Gabelentzovy teorie o spirálovitém vývoji jazykových typů. Pro demonstraci jednotlivých jevů byly vybrány dva ohebné slovní druhy, substantiva společně s adjektivy, jejichž typologický rozbor byl proveden napříč klasickou latinou, vulgární latinou a současnou portugalským.

Klasická latina byla známá dominancí flexivního jazykového typu, k němuž patří, kromě rozdělení substantiv do pěti deklinačních tříd, především kumulace více funkcí v jedné koncovce – pád, číslo a u adjektiv navíc ještě rod. Dále je projevem flexe rozvinutá synonymie, interparadigmatická homonymie, kongruence, v oblasti slovo tvorby konverze mezi rody, rozvoj vedlejších vět, přítomnost fonologických alternací, existence ablautu a z morfonologického hlediska neexistence identity mezi morfematickými a slabičnými švy. Oproti dominantnímu flexivnímu jazykovému typu byly v klasické latině zastoupeny v menší míře i některé aglutinační rysy, např. při stupňování adjektiv, tvoření slov pomocí derivačních afixů etc. Polysyntetický rys se projevoval okrajově ve slovo tvorbě a izolaci v opisném stupňování přídavných jmen a v intraparadigmatické homonymii.

Vzhledem ke snížení počtu paradigmát, jmenných rodů a pádů, došlo ve vulgární latině k ústupu interparadigmatické homonymie společně se synonymií, tedy k postupnému přechodu od flexe k izolaci, která se projevovala především postupnou redukcí pádového a deklinačního systému, zapojením většího počtu předložek, opisným způsobem stupňování adjektiv či zrodem určitého a neurčitého členu. Flexivním rysem zůstala existence dvou pádů, v nichž koncovka kumulovala více funkcí, a kongruence.

V moderní portugalské je dominantní izolační typ, který se projevuje především neexistencí jmenné flexe ani substantiv ani adjektiv.

Koncovky kumulující v sobě více funkcí zcela vymizely a s nimi také homonymie a synonymie. Namísto nich jsou přítomné afixy, které jsou vlastní aglutinačnímu typu, jenž se projevuje hlavně ve vyjadřování čísla, u adjektiv navíc ještě rodu. Samotný fakt existence členu, mnoha předložek, opisného stupňování přídavných jmen, je projevem izolačního typu. Naopak projevem flexe je supletivismus ve stupňování a kongruence jednotlivých větných členů. Slovosled je pevný a současná portugalština, především PTBR, preferuje polovětné konstrukce, které jsou považovány za izolační rys.

V rámci historie lze velmi dobře pozorovat změnu dominantních jazykových typů, přesněji řečeno jejich vývoj od flexe, již byla charakteristická především klasická latina, přes k izolaci směřující fázi vulgární latiny, až konečně k izolaci, kterou preferuje moderní portugalština. Nezajímavým nezůstává ani nedávný vývoj portugalštiny na kontinentu Jižní Ameriky, v Brazílii, kde dochází z gramatického hlediska k větší izolaci, např. vzhledem ke zrušení jednotlivých kongruenčních vztahů mezi větnými členy, což by bylo možné interpretovat v rámci Gabelentzovy teorie o spirálovitém vývoji jazykových typů, především vývoj od flexe k izolaci, která by měla v budoucnu vyústit ve větší projev aglutinačních rysů, což už se dnes, ačkoli zatím v malé míře, stává pomalu skutečností.

Resume

The aim of the thesis *“Comparison of Grammatical Features in Latin and Portuguese based on Theory of Typology”* is not only to compare each grammatical features of substantives and adjectives of two different languages, but also to describe their evolution from classical Latin to modern Portuguese.

The work is based on the theory of one Czech eminent linguistic of the 20th century – Vladimír Skalička, who described five types of language: isolating, agglutinating, inflectional, introflexional and polysynthetic. He considered a language type as an intellectual construct, which is impossible to exist in its absolute form in real life, because it would be communicatively inconvenient. This leads to the fact that every language contains one predominate type and more minor types.

Classical Latin was characteristic by traces of the inflectional type, changed due to vulgar Latin evolution, who already had some of isolating traces so well known in the modern Portuguese, where they predominate. The classical Latin was characteristic by its inflection because of a fact, that every noun possessed one ending able to cumulate more functions – in case of substantives it was a case and number, in case of adjectives it was a case, number and also gender. Synonymy and homonymy including congruence between substantives, adjectives and other parts of speech are also characteristic for the inflexion type. Due to reduction of cases, genders, synonymy and homonymy of endings the vulgar Latin has been known for its isolating traces, which prevailed in todays Portuguese, whose nouns have no inflection and sometimes they need an article to be present in the text to express its number or gender. Relations between words in a sentence are expressed through prepositions. Agglutination is present in the expression of noun's number and in the adjective's number and gender. Latin prefers phrases subordinated but Portuguese prefers semiorational's constructions – the typical isolating trace. Brazilian Portuguese is ultimately acquiring more isolating forms and also some

agglutination forms, what can refer to G. von Gabelentze's theory about spiral evolution of language's types.

Anotace

<u>Příjmení a jméno autora:</u>	Šimková Daniela
<u>Název katedry a fakulty:</u>	Katedra klasické filologie Filozofická fakulta
<u>Vedoucí práce:</u>	PhDr. Barbara Pokorná, Ph.D.
<u>Rok obhajoby:</u>	2015
<u>Název diplomové práce:</u>	Srovnání gramatických jevů v latině a portugalštině z typologického hlediska
<u>Název v angličtině:</u>	Comparison of Grammatical Features in Latin and Portuguese based on Theory of Typology
<u>Počet znaků:</u>	139 428
<u>Počet příloh:</u>	8
<u>Počet titulů použité literatury včetně internetových stránek:</u>	38
<u>Jazyk práce:</u>	český jazyk

Klíčová slova:

popis, vývoj jazyka, typologie, člen, substantiva, adjektiva, klasická latina, vulgární latina, portugalština

Keywords:

description of language, evolution of language, typology, article, substantives, adjectives, classical Latin, vulgar Latin, Portuguese

Charakteristika práce:

Hlavním tématem diplomové práce „*Srovnání gramatických jevů v latině a portugalštině z typologického hlediska*“ je popis a vývoj jednotlivých gramatických jevů substantiv a adjektiv latiny a portugalštiny, a sice z typologického hlediska, v němž se mísí diachronní společně se synchronním pohledem. Jejím cílem je zjistit, který typ dominuje v latině a

portugalštině a také poukázat na teorii G. von Gabelentze, jež hovoří o spirálovém vývoj jazykových typů.

Characteristic of Thesis:

The primary focus of the work *“Comparison of Grammatical Features in Latin and Portuguese based on Theory of Typology”* is a description of each grammatical features of selected parts of speech based on Skalička’s theory of typology. The aim of the author is to examine evolution of substantive and adjective from classical Latin to modern Portuguese and to refer to G.von Gabelentze’s theory about spiral evolution of language’s types. Development of these two parts of speech has typological evaluation and emphasis is put on features important, relevant for typology.

Literatura

- 1) ALKIRE, Ti; ROSEN, Carol. *Romance Languages, a historical introduction*. New York: Cambridge University Press, 2010
- 2) BARANDOVSKÁ-FRANK, Věra. *Latina jako mezinárodní jazyk*. Dobřichovice: Kava – Pech, 1995
- 3) BARTONĚK, Antonín. *Latina pro Posluchače Filozofické Fakulty*. Brno: Masarykova Univerzita, 2006
- 4) BRANDÃO, José. *A Vida Dramática dos Reis de Portugal*. Parede: Ministério dos Livros, 2008
- 5) BURIAN, Jan. *Římské Impérium, Vrchol a Proměny Antické Civilizace*. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas, 1994
- 6) CARDEIRA, Esperança. *O Essencial sobre a História do Português*. Alfragide: Caminho, 2006
- 7) CINTRA, L.; CUNHA, C. *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Lisboa: João Sá da Costa (JSC), 2005
- 8) COMRIE, B.; MATTHEWS, S.; POLINSKY, M. *Atlas Jazyků. Vznik a Vývoj Jazyků Napříč Celým Světem*. Praha: Metafora, 2007, st. 40
- 9) CUNHA, Antônio Geraldo. *Dicionário Etimológico da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro – Botafogo: Nova Fronteira, 1997
- 10) ČERMÁK, František. *Jazyk a Jazykověda. Přehled a Slovníky*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2011
- 11) ČERNÝ, Jiří. *Dějiny Lingvistiky*. Olomouc: Nakladatelství Votobia, 1996
- 12) ČERNÝ, Jiří. *Malé Dějiny Lingvistiky*. Praha: Nakladatelství Portál, 2005
- 13) ERHART, Adolf. *Základy Jazykovědy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990
- 14) FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992
- 15) FIGUEIREDO LOPES, C. *História Elementar de Portugal*. Porto: Porto Editora, 1993
- 16) JINDROVÁ, J.; PASIENKA, A. *Portugalsko-český slovník*. Praha:

LEDA, 2005

17) KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007

18) KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska v Datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007

19) MOJDL, Lubor. *Encyklopedie Písem Světa, [I.] Písma Evropy, Kavkazu a Helénské Oblasti*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005

20) NECHUTOVÁ, Jana. *Středověká Latina*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2002

21) NOVOTNÝ, František. *Historická Mluvnice Latinského Jazyka*, svazek druhý. Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1955

22) NOVOTNÝ, František a kolektiv. *Základní Latinská Mluvnice*. Praha: H a H, 1992

23) NUNES, Joaquim José. *Compêndio de Gramática Histórica Portuguesa (Fonética e Morfologia)*. Lisboa: Clássica Editora, 1989

24) OSTRÁ, Růžena. *Přehled Vývoje Románských Jazyků I. Lidová Latina. Francouzština*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980

25) POPELA, Jaroslav. *Skaličkova Jazyková Typologie*. Brno: vydali Bohumil Vykypěl a Vít Boček, 2006

26) SARAIVA, José Hermano. *História Concisa de Portugal*. Publicações Europa-América, 1993

27) SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo I. díl (1931 – 1950)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004

28) SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo II. díl (1951 – 1963)*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004

29) SKALIČKA, Vladimír. *Souborné Dílo III. díl (1964 – 1994), Dodatky a Bibliografie*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004

30) SVOBODOVÁ, Dana. *An Introduction to Greco – Latin Medical Terminology*. Praha: The Karolinum Press, 2006

31) ŠABRŠULA, Jan. *Úvod do Srovnávacího Studia Románských Jazyků (pro začínající romanisty)*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 1994

32) ŠIMKOVÁ, Daniela. *Římské Mozaiky na Iberském Poloostrově*, bakalářská práce, UP Olomouc, 2012

- 33) TEYSSIER, Paul. *História da Língua Portuguesa*. Lisboa: Livraria Sá da Costa Editora, 2001
- 34) VILELA, Mário. *Estudos de Lexicologia do Português*. Coimbra: Livraria Almedina, 1994
- 35) ZAVADIL, Bohumil; ČERMÁK, Petr. *Mluvnice Současné Španělštiny*. Praha: Karolinum, 2010

Internetové zdroje

- 1) <http://pt.wikipedia.org/wiki/Tarraconense>
- 2) <http://www.cplp.org>
- 3) <http://www.ethnologue.com>

Seznam příloh

1. srovnání iberských písem a písmem fénickým a archaickým řeckým (MOJDL, Lubor. *Encyklopedie Písem Světa, [I.] Písma Evropy, Kavkazu a Helénské Oblasti*. Praha: Nakladatelství Libri, 2005, st. 83)
2. římské provincie Iberského poloostrova v 2. – 1. století př. n. l. (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 20)
3. římské provincie Iberského poloostrova (od císaře Augusta po Diokleciána) (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 31)
4. demonstrace konventů na území dnešního Portugalska (FERRO TAVARES, M. J. *Portugal Romano, O Domínio Romano em Portugal, caderno de apoio*. Lisboa: Universidade Aberta, 1992, st. 33)
5. rozdělení Hispánie za císaře Diokleciána (r. 298 n. l.)

<http://pt.wikipedia.org/wiki/Tarraconense>

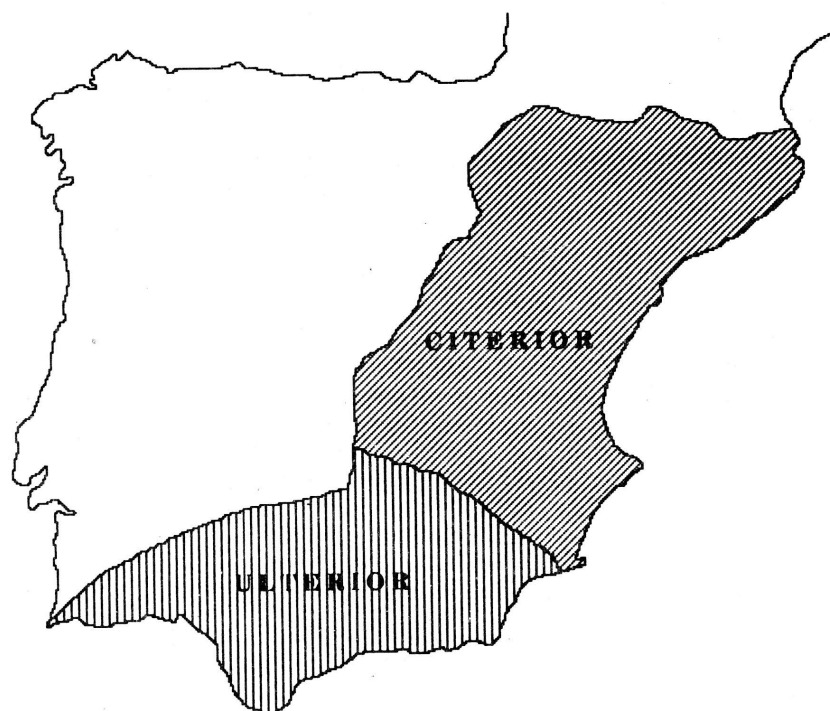
6. území Vizigótské říše
KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska v Datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007, st. 28)
7. územní vývoj portugalského státu
KLÍMA, Jan. *Dějiny Portugalska v Datech*. Praha: Nakladatelství Libri, 2007, st. 59)
8. dělení románských jazyků
COMRIE, B.; MATTHEWS, S.; POLINSKY, M. *Atlas Jazyků. Vznik a Vývoj Jazyků Napříč Celým Světem*. Praha: Metafora, 2007, st. 40

Příloha 1

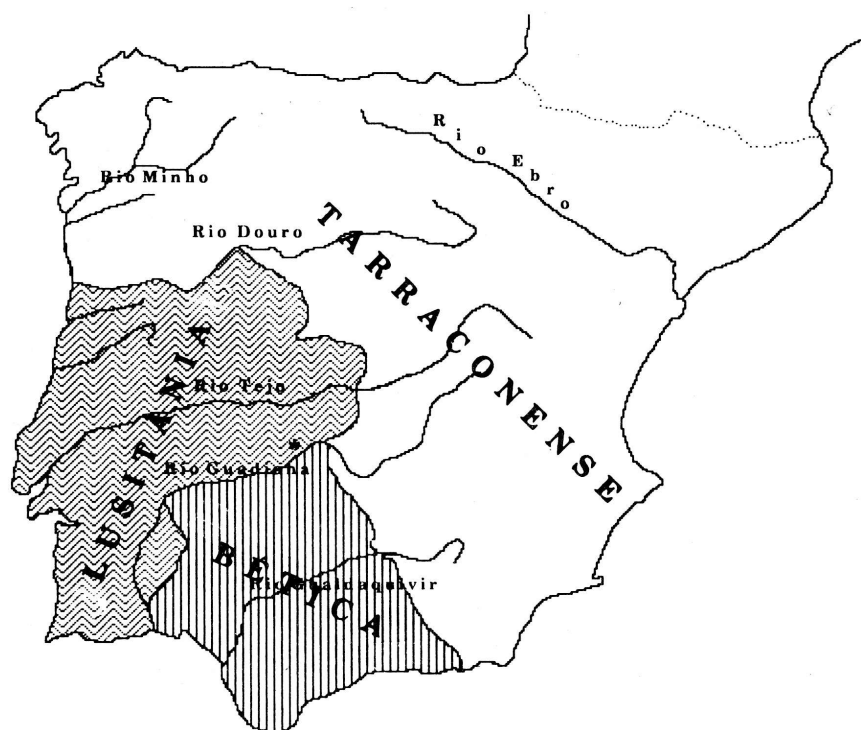
Severoiberské písmo	Jihoiberské písmo	Keltiberské písmo	Bastulo-turdetské písmo	Foinické písmo	Archaické řecké písmo	Transkripce
ⲃ ⲡ ⲣ Ⲛ	Ⲁ	ⲃ Ⲅ	Ⲁ ⲁ	Ⲱ (ʾalef)	Ⲁ Ⲁ (a)	a
Ⲉ Ⲉ Ⲉ Ⲉ	ⲑ Ⲓ	Ⲉ	Ⲉ Ⲉ	Ⲁ (h)	Ⲁ Ⲁ	e
Ⲛ Ⲛ Ⲛ	ⲑ	Ⲛ	ⲑ	Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	i/j
Ⲉ Ⲉ Ⲉ Ⲉ	Ⲉ Ⲉ	Ⲉ	Ⲓ Ⲓ Ⲓ	Ⲓ Ⲓ (e)	Ⲓ	o
Ⲁ Ⲉ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ (u/ü)	u/w
Ⲁ Ⲁ Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ Ⲁ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	l
Ⲁ Ⲁ	Ⲁ?	Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	m
ⲕ ⲕ ⲕ		ⲕ				m̄
Ⲛ Ⲛ Ⲛ	ⲕ	Ⲛ	ⲕ Ⲉ	ⲕ	ⲕ Ⲉ	n
Ⲁ Ⲁ Ⲁ	ⲕ	Ⲁ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ	r
ⲑ ⲑ ⲑ ⲑ	ⲕ	ⲑ				r̄
Ⲁ Ⲁ Ⲁ Ⲁ	ⲕ	Ⲁ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ	Ⲁ Ⲁ Ⲁ Ⲁ	s
ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ (ks)	s̄
Ⲁ Ⲁ Ⲁ	ⲕ	Ⲁ	Ⲁ	Ⲁ (p)	Ⲁ Ⲁ	pa/ba
Ⲁ Ⲁ Ⲁ Ⲁ	ⲕ	Ⲁ	ⲕ ⲕ			pe/be
Ⲁ Ⲁ	ⲕ	Ⲁ	ⲕ			pi/bi
ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ			po/bo
Ⲁ Ⲁ		Ⲁ	Ⲁ Ⲁ	ⲕ (b)		pu/bu
Ⲁ Ⲁ Ⲁ	ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ (g)	ⲕ ⲕ (g)	ka/ga
ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ (k)	ⲕ ⲕ (k)	ke/ge
ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ			ki/gi
ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ			ko/go
ⲕ ⲕ		ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ (q)	ⲕ ⲕ (q)	ku/gu
ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ (t)	ⲕ (t)	ta/da
ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ		ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ (t')	ⲕ ⲕ (th)	te/de
ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ (h)	ⲕ ⲕ (h>é)	ti/di
ⲕ ⲕ ⲕ		ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ			to/do
ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ	ⲕ	ⲕ ⲕ ⲕ	ⲕ ⲕ (d)	ⲕ ⲕ (d)	tu/du

Srovnání iberských písem a písmen foinickým a archaickým řeckým

Příloha 2

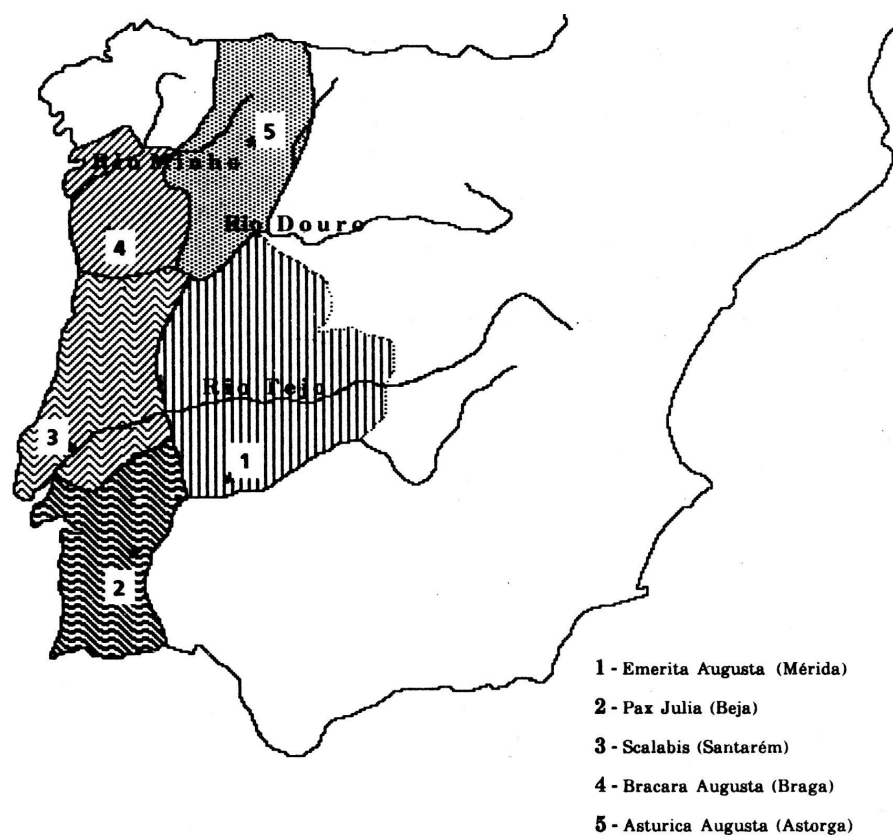

Příloha 3

* Emerita Augusta (Mérida)

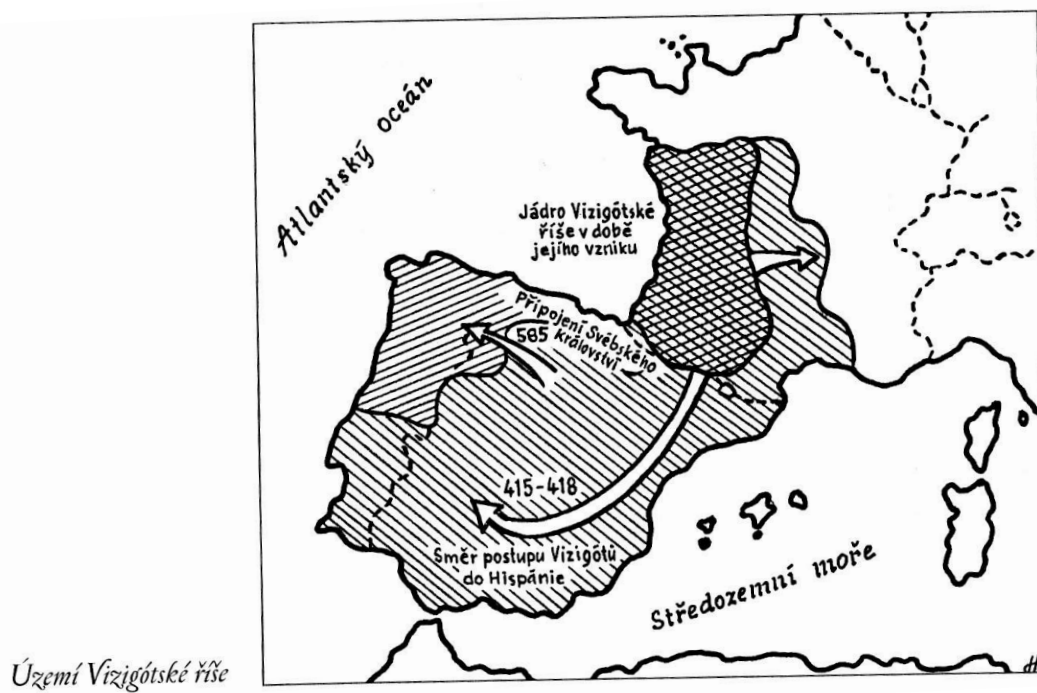
Příloha 4 demonstrace konventů na území dnešního Portugalska

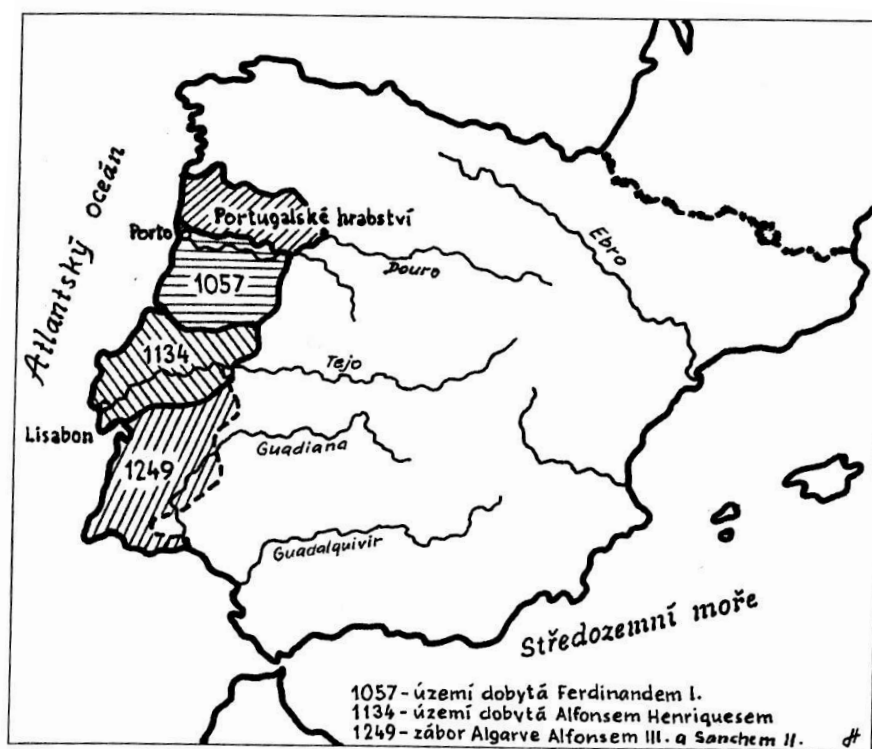
Příloha 5 rozdělení Hispánie za císaře Diokleciána (r. 298 n. l.)

Příloha 6

Příloha 7

Územní vývoj
portugalského státu

Příloha 8 Dělení románských jazyků

➤ **východorománské jazyky**

- rumunština
- moldavština

➤ **jihorománské jazyky**

- sardinština
- korsičtina

➤ **západorománské jazyky**

- italská dalmátština
 - ❖ dalmátština (+)
 - ❖ italština
 - sicilská italština
 - neapolská italština
- západní jazyky
 - ❖ mozarabština (+)
 - ❖ galicijské jazyky
 - iberorománské jazyky
 - západní iberština
 - ✳️ portugalština
 - ✳️ galicijština
 - ✳️ španělština
 - ❄️ ladino
 - východní iberština
 - ✳️ katalánština
 - okcitánské jazyky
 - ✳️ provensálština
(okcitánština)
 - galskorománské jazyky
 - galskokrétské jazyky
 - ✳️ rétorománština
 - ✳️ friulština
 - ✳️ francouzština

- galskoitalské jazyky
 - ✧ ligurština
 - ✧ benátská italština (veneto)
 - ✧ piemontská italština
 - ✧ lombardská italština